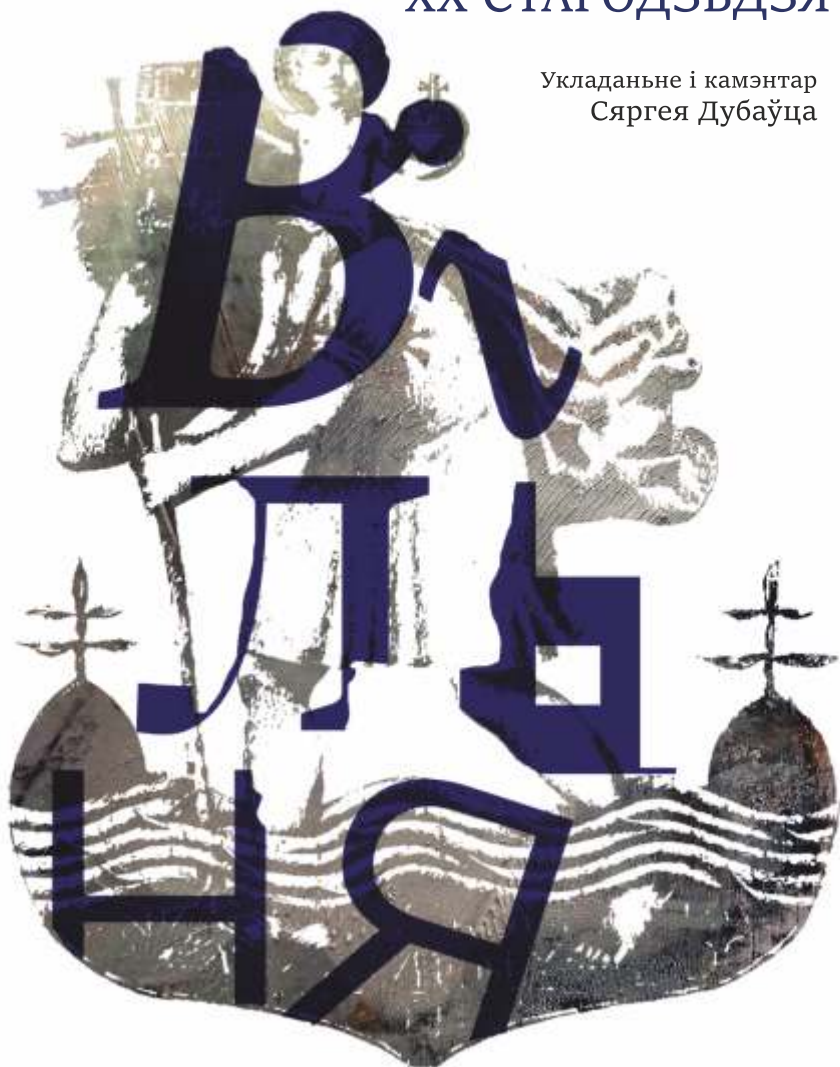

АНТАЛЁГІЯ БЕЛАРУСКАЙ ПАЭЗІІ XX СТАГОДЗЬДЗЯ

Укладаньне і камэнтар
Сяргея Дубаўца

ЛОГВІНАЎ

Ад пачатку дзён Вільня была галоўным горадам
для продкаў сучасных беларусаў, цэнтрам усяго
жыцця краю, калыскай мадэрнай беларускай
нацыі. Пра Вільню складаліся народныя
песьні і прыказкі, пісалі паэты Сярэднявечча,
Асьветніцтва і Новага часу. У гэтай анталёгіі
прадстаўленыя творы пра Вільню, напісаныя
ў XX стагодзьдзі.

Вільня

Анталёгія беларускай паэзіі

XX стагодзьдзя

Укладаньне і камэнтар

Сяргея Дубаўца

Логвінаў

ФОТАЗДЫМКІ

Уладзімера Парфянка
і Дзяніса Раманюка

МАСТАЦКІ РЭДАКТАР

Сяргей Харэўскі

КНИГА ВЫДАДЗЕНА ДЗЯКУЮЧЫ ПАДТРЫМЦЫ

Bellvory Stiftung

ISBN 978-609-492-041-7 (print)

ISBN 978-609-492-051-6 (online)

© Сяргей Дубавец, укладаньне і камэнтар, 2025

© Уладзімер Парфянок, Дзяніс Раманюк, фота, 2025

© Lohvinau Publishing House, 2025

Вільня ў БЕЛАРУСКАЙ ПАЭЗІІ — непараўнальная.

Няма іншага такога ўласнага імя, чый вобраз злучаў бы найлепшыя вершы ў прадстаўнічую і дастатковую анталёгію нацыянальнае паэзіі. Вільню можна параўнаць хіба што з абсалютнымі вобразамі роднага слова, вёскі, маці або самой Беларусі.

Такі погляд на старую сталіцу адшукваецца яшчэ ў народнай творчасці, дзе Вільня часта губляе сваю прадметнасць і выступае ў ролі места наогул, гэтаксама, прыкладам, як Дунай згадваецца ў нашых песнях не як пэўная рака, а як рака ўвогуле. „Рабі пільна, і тут будзе Вільня“ — кажа беларуская прымаўка. А яшчэ: „Не адразу Вільня будавалася“, „Язык да Вільні давядзе“...

Такая Вільня досыць шырака адлюстраваная ў казках і ў песнях („Дачка-птушка“, „Маладая малодачка зь Вільні ішла“, „Ой, у Вільні, Вільні“...), але злучыць іх — задача іншае анталёгіі. Асобнае анталёгіі вартыя і сярэднявечныя хваласьпевы Вільні на лаціне (Мацей Казімер Сарбеўскі, Марцін Флашчыцкі, Язапат

Хяльмоўскі...), спэцыфіка якіх — ува ўсхваленьні тагачасных уладцаў, дзе сама Вільня выступае ўдзячным тлом для магнацкіх гімнаў.

Прадметныя рысы вобраз гораду набывае ў вершах паэтаў XIX ст. (у польскамоўных творах Яна Чачота і Ўладзіслава Сыракомлі, беларускамоўных — Арцёма Вярыгі-Дарэўскага, Рэніера Мамэрта, Адама Гурыновіча, Францішка Багушэвіча). Але толькі ў XX ст. Вільню пачалі апяваць не як горад наогул і не як проста горад, а з усьведамленьнем яе месца і ролі ў гісторыі і культуры Беларусі.

Цяперашняя Анталёгія складзеная паводле храналёгічнага прынцыпу і з улікам таго, што храналёгія паэзіі заўсёды крыху ссунутая наперад адносна астранамічнага часу. Інакш кажучы, паэтычнае стагодзьдзе пачынаецца крыху пазьней і сканчаецца крыху пазьней, бо паэзія — эстэтычная рэфлексія, і час, зь якога яна рэфлексуе, павінен пачацца і ўжо ісьці, і яшчэ ісьці, і скончыцца заўсёды раней за рэфлексію. Мэта храналёгіі — адлюстраваць зьменлівасьць гораду ў часе праз эстэтычны водгук і такім чынам убачыць гісторыю Вільні, якой яна была на працягу стагодзьдзя, — праз паэзію, і ўбачыць паэзію — праз гісторыю старой сталіцы.

У XX ст. у Вільні дзясятка разоў зьмянялася ўлада (расейская царская і расейская савецкая, польская, нямецкая Першай і Другой усясьветных войнаў, беларуская савецкая — некалькі тыдняў у 1939-м,

літоўская „буржуазная“, савецкая і незалежная...), змяняліся мова, назвы вуліц і насельнікі (падчас галакосту з гораду знікла асноўнае насельніцтва цэнтральных вуліц — габрэі, фактычна іх месца занялі літоўцы, іншыя „неславяне“ ў славянскім атачэнні), але нязьменнай засталася сама Вільня — яе ландшафт і галоўныя помнікі архітэктуры — носьбіты спракаветнага духу.

Апроч храналогічнага, існуе і ўнутраны, ня вылучаны мною, але заўважны падзел. Усе творы могуць быць разьмешчаныя паводле ўмоўнага пункту гледжаньня:

— Жывучы ў Вільні... Гэта — „акварэлісты“, якія ўзнаўляюць адмысловы віленскі настрой: Максім Багдановіч, Наталья Арсеньнева, Уладзімер Жылка, Максім Танк, Тацяна Сапач, Алег Мінкін...

— Наяжджаючы ў Вільню... Гэта — „эпікі“, падарожнікі, што апісваюць горад і свой маршрут у ім: Якуб Колас, Міхась Машара, Пімен Панчанка...

— Згадваючы Вільню... Гэта — „тэматысты“, якія мэтава пішуць уласна „вершы пра Вільню“, яе ролю, значэнне, яе помнікі. Такіх аўтараў большасць сярод паэтаў эміграцыі і нашых сучаснікаў.

Апроч вершаў, у гэтую Анталёгію ўключаныя два непаэтычныя тэксты, якія прысьвечаныя аналізу тэмы Вільні ў беларускім кантэксце ды Вільні ў беларускай паэзіі (артыкулы Антона Луцкевіча) і ўжо сталі літаратурнымі помнікамі.

1909. Цётка

З чужыны

І душна, і цесна, і сэрца самлела
Мне тут на чужыне, здалёк ад сваіх...
Як птушка на скрыдлах, ляцець бы хацела,
Як хваля па моры, плыла бы да іх!

Ўзнялася б, здаецца, расінкай на хмары,
А хмары бы ветрам сказала я гнаць
Далёка, далёка, дзе сьняцца мне чары,
Дзе боры густыя над Нёмнам шумяць;

Дзе пацеркай белаі Вяльля прабягае,
Дзе Вільня між гораў гняздо сабе ўе,
Дзе кожна дарога і крыж мяне знае,
Дзе ўсё, усё чыста вярнуцца заве!

Там я нарадзілася і вырасла ўволю,
Там першыя словы вучылася казаць.
За тое сягоньня ляцела б стралою
Там зь імі, з усімі Год Новы спаткаць!

Ой мілыя, мілыя, сьнегам пакрыты
Загоны, лясочкі, дарожкі мае!
Эх, як вы у сэрцы маім не забыты,
Як часта абраз ваш у думцы ўстае!

А вы, бледны твары, панураны ў працы,
І ты, друг мой, смутак зь іх сьлёзных вачэй,
Прыміце сягоньня прывет мой гарачы,
Каб жыць нам было ў гэтым годзе лягчэй!

Кракаў, 1 студзеня

Цётка, Алаіза Пашкевіч (1876–1916). Скончыла віленскую 7-клясную вучэльню Веры Прозаравай (1901), пра што ў „Маіх успамінах“ піша Юліяна Вітан-Дубейкаўская. У 1904 працавала ў Нова-Вілейскай псыхіятрычнай лякарні, арганізоўвала рабочыя гурткі, пісала і распаўсюджвала праклямацыі (сёння ёсць вуліца імя Цёткі ў Новай Вільні). Эміграваўшы, прыяжджала ў Вільню, дзе ўдзельнічала ў выданьні „Нашай Долі“, пра што ёсць успаміны Аляксандра Ўласава і Якуба Коласа. У 1911 выйшла замуж за літоўскага сацыял-дэмакрата Сыцяпана Кайрыса, які таксама пакінуў пра яе ўспаміны. У 1914 была сястрой міласэрнасьці ў салдацкім тыфозным бараку ў Вільні. У лісьце да Браніслава Тарашкевіча (1916) хворая на сухоты Цётка паведаміла свой апошні віленскі адрас: „Вільня, Зьвярынец, Сасновая, 11“.

Верш „З чужыны“ напісаны ў часе навучаньня на філязофскім факультэце Ягелёнскага ўнівэрсытэту ў Кракаве. Упершыню надрукаваны ў „Нашай Ніве“ 9 студзеня 1909 г. (№ 2), падпіс: Ц-тка. Тут друкуецца з нашаніўскае публікацыі і з кнігі: Цётка. Творы. — Менск, 1976. С. 89. У апошнім выданьні (Цётка. Выбраныя творы. — Менск: Беларускі кнігазбор, 2001) у камэнтарах

дапушчаныя памылкі — няслушна названы нумар „Нашай Нівы“ зь першай публікацыяй і псэўданім аўтаркі.

Першы верш Анталёгіі сымбалічна набліжае нас да Вільні з вышыні птушынага палёту. Вобраз места тут удала перадае яго разьмяшчэньне паміж стромых узгоркаў. У горад трапляеш пасяля доўгага, на два-тры кілямэтры спуску.

1909. Янка Купала

„Шуман“

(Зь віленскіх абразоў)

Ці то летам, ці зімою
Сып да „Шумана“, друг мой! —
Там расстанецца з нудою,
Хто з кішэняй непустой.
„Шуман“ — Вільні кроў і косьць,
Быў і будзе, як і ёсьць.

Рэжа музыка ахвоча,
Песьні, гоман — заадно,
Страва, карты, хто што хоча,
Льлецца рэчкаю віно.
„Шуман“ — Вільні кроў і косьць,
Быў і будзе, як і ёсьць.

Там сабой таргуюць дзеўкі.
Бацька, сын купляе іх;
Там хватаныя капейкі
Пераводзяцца ўміг.
„Шуман“ — Вільні кроў і косьць,
Быў і будзе, як і ёсьць.

Цешся, горад! Што там знача
Вёска з голадам, зь бядой?
Хтось там стогне, хтось там плача —
Плюй, махай на ўсё рукой!
„Шуман“ — Вільні кроў і косьць,
Быў і будзе, як і ёсьць.

Хто ў казіны рог ня зьехаў,
Хто з сумленьнем — справу знай:
Гэй, да „Шумана“ на ўцеху —
Ўтапіць долю, славу, край!
„Шуман“ — Вільні кроў і косьць,
Быў і будзе, як і ёсьць.

Янка Купала, Ян Луцэвіч (1882–1942). Працаваў бібліятэкарам у віленскай бібліятэцы Барыса Даніловіча (з 1908), супрацоўнічаў зь Беларускім Выдавецкім Таварыствам і газэтай „Наша Ніва“, якую рэдагаваў у 1914–1915.

Верш „Шуман“ упершыню апублікаваны ў часопісе „Полымя“ ў 1929 (№ 3). Гаворка ідзе пра рэстаран на вул.

Віленскай, 32 (гл.: Справочная книжка о телефонном сообщении г. Вильны на 1910 год. — Вільня, 1910. С. 100). Чаму гэты саркастычны твор не зьявіўся ў свой час на старонках „Нашай Нівы“? Альбо паэт быў наведнікам рэстарану і, яўна гіпэрбалізуючы ўражаньні, пісаў „для сябе“; альбо публікацыя такога вершу магла пашкодзіць сувязям тагачаснай беларускай грамады, што гуртавалася вакол „Нашай Нівы“ і, верагодна, мела камэрцыйныя кантакты з „Шуманам“ ці кімсьці бліжэй да яго.

Друкуецца паводле Поўнага збору твораў (Т. 2. С. 99).

Янка Купала — бадай, адзіны ў гэтай Анталёгіі аўтар, які пісаў пра Вільню саркастычна, легкаважна, часам зьдэкліва. Прычым ня толькі пра рэстараны, у якіх, паводле ўспамінаў Паўліны Мядзёлкі, быў заўсёднякам, але і пра сам горад ды ягоныя помнікі і прыкметнасьці, пра што, у прыватнасьці, сьведчыць наступны прыклад.

1910. Янка Купала

Замкавая гара (Зь віленскіх абразоў)

Над Вяльлэй-ракой,
Па гары крутой
Туман сыцалецца;
Ні то лом-ламок,

Ні то дом-дамок
Там віднееца.

Слаўны Гедымін,
Князь Літвы — літвін,
Душа чынная,
Многа лет таму
Ў гэтым жыў даму,
Жыў з дружнаю.

Горда мур глядзеў
На зямлю, як леў,
Сыцяной крэпкаю;
Не адной бітвы
Тут сыны Літвы
Былі сьведкаю.

Сышоў век, другі,
І князі, багі,
Ўсё літоўскія,
Уцяклі зь зямлі,
І дзянькі пайшлі
Не такоўскія.

Як катух ля кур,
Дрэмле пусткай мур,
Цэгла валіцца;
Нават гнёзды віць
Птушка не ляціць, —
Знаць, пужаецца.

Адно йдуць сюды
З гарадзкой нуды
Адказеліцца
Бедната і „знаць“ —
Віды аглядаць,
Што ў ног сьцелюцца.

Ды як згасьне дзень,
Ночкі ляжа цень
Над дамочкамі,
Людзкіх шэптаў тут
Повен кожны кут
Пад кусточкамі.

А сіваю мглой
Па гары крутой
Туман сьцелецца;
Ні то лом-ламок,
Ні то дом-дамок
Там віднеецца.

Заўважу, што на вяршыні Замкавай гары, апроч руінаў Гедымінавага замку, знаходзілася магіла паўстанцаў 1863–1864 году, у тым ліку і Кастуся Каліноўскага. У лістападзе 2019 году парэшткі паўстанцаў былі ўрачыста пахаваныя ў капліцы на могілках Росы. Верагодна, Купала нічога ня ведаў пра гэта, бо ў 1910, за расейскаю ўладай, пахаваньне паўстанцаў не было ніяк пазначанае.

Друкуецца паводле Поўнага збору твораў (Т. 2. С. 199).

Апісваючы Замкавую гару, ня ведаў пра магілу паўстанцаў
і Якуб Колас.

1911. Якуб Колас

Новая зямля

XXVIII. Дзядзька ў Вільні

.....
Машына стала. Валіць валам
Люд у тунэлі пад вакзалам,
А зь ім і дзядзька цісьне збоку,
Ад шэрых сьвіт непадалёку.

.....
Дзівіўся дзядзька тут нямала,
Йдучы тунэлем да вакзалу.
Як хітра, мудра збудавана!
Як чыста, хораша прыбрана!
А колькі вулачак і ходаў,
Палітурованых усходаў!
Там, угары, над галавою,
Ідуць вагоны чарадою!..
О, хітры сьвет, на штукі здаўся!
Тунэль тым часам разьдзяляўся,
І вал сярмяжнага народу
Ідзе да правага праходу.

Паны налева важна садзяць,
 Дзе іх сярмяжнікі ня здрадзяць
 Ні пахам дзёгцю, ні карчагі,
 Ні відам латанай сярмягі.
 Як выйшаў дзядзька наш з вакзалу,
 Яму аж моташна нейк стала:
 Такое пекла — шум страшэнны,
 Застой паветра і дух дрэнны;
 Народ таўчэцца каля конкі,
 Па бруку б'юць падковы звонка,
 Грымяць павозкі, буды, колы,
 Аж проста глушаць балаголы —
 І гэта процьма ўсякіх зыкаў
 Зьлілася ў гул адзін вялікі,
 Дзе зь непрывычкі вуху цяжка,
 Дзе б'юць па сэрцы яны важка.
 Снуе народ, як на пажары,
 Пад ім аж гнуцца тратуары.
 Эй, божа люд! Якая сіла
 Цябе віхрамі закруціла?

.....

Няма ў тваіх вачах прывету,
 Як бы ня рады сонцу, сьвету,
 Ідзе народ, як хвалі мора,
 Як хмары ў небе на прасторы,
 Адны другім усе чужыя.
 Ідуць старыя і малыя,
 Ідуць, шнуруюць чарадою,
 Заняты кожны сам сабою.

І дзядзька з гэтым людам зліўся,
Як зерне ў зернях, загубіўся.
Быў дзядзька ў пушчах, у барох
І расчытаць іх голас мог,
І з старасьвецкімі дубамі
Каротка знаўся, як зь сябрамі.
А тут — адзін, бо ўсе чужыя,
Ня знаеш, хто яны такія,
І сам для іх ты чужаніца.
На камяніцы камяніца,
Ня згледзіш неба край за імі,
І ціснуць сыценамі сваімі.
Ідзе так дзядзька і па бруку
Адзін за дзесяць робіць груку.
А дзе ж той банк? — карціць пытаньне,
Так правандруеш да зьмярканьня,
А сам туды не пападзеш
І толькі дзень дарма зьвядзеш.

.....

Тут дзядзька кроку падбаўляе
І пана з цэшкай наганяе;
Ступіў яшчэ ён колькі крокаў,
Да пана коціцца ён бокам;
А пан ня бачыць ці ня хоча
Глядзець, як дзядзька наш клапоча
І ў ім патрэбу дужа мае,
Ідзе і палачкай махае.
Тут дзядзька трошачкі прыгнуўся,
Рукою пана дакрануўся:

— Скажы, паночку, як далёка
Зямельны банк? — Пан кінуў вока
На дзядзьку скрыва так і строга:
— Спытай аб тым гарадавога! —
Сказаў і кроку пан прыбавіў,
Як бы пытаньнем абяславіў
Яго наш дзядзька прад панамі,
Прад тымі вось капелюшамі.
„Ото завіў, настроіў лыжы,
Як бы чарцяка той ад крыжа“, —
Антось сабе сам усьміхнуўся
І на ўсе бокі азірнуўся,
Як бы хацеў сказаць: „Глядзеце,
Якая цаца зьзяе ў сьмецьці!“
Памалу стаў ён разглядацца.
Э, што! няма чаго баяцца!
Ідзе вальней, глядзіць сьмялей.
На сэрцы стала весялей,
І трохі карк ён падымае,
На крамах вывескі чытае —
Нядарма ж дзядзька быў у школе,
Навуку ведаў ён даволі.
Ды перабраў тут дзядзька меру:
На слуп узьбіўся, на халеру,
Ды так аб падлу штурхануўся,
Што сьвет яму перавярнуўся,
На брук зьляцеў ён з тратуару,
Перакруціўся разоў пару
І так у брук бядак загасіў,

Траха манеркі не расквасіў.
Ды дзядзька борзздзенька схваціўся,
Зьнячэўку ён ашаламіўся,
Як той шчупак, папаўшы ў нерат.
Ня знае ён, дзе зад, дзе перад.
— Бадай цябе агні спалілі!
На які чорт слупоў набілі? —
Гаворыць дзядзька сам з сабою,
Пыл абіваючы рукою.
І тут ён толькі азірнуўся,
Глядзіць — у кут глухі упхнуўся,
Сыцяна прад ім і сыцены збоку,
Ўпярод ня ступіш ані кроку —
Прапала вуліца, ды годзе!
Таўчэцца дзядзька, як у бродзе
Той сом, прыціснуты платамі,
Што ў бухце век жыў пад карчамі.
„Бадай ты спрахла! дзе ж дарога?
Нагвалт крычы гарадавога!
Куды нялёгкая загнала!“
Аж проста дзядзьку страшна стала
І зь перавулачка глухога
Ідзе шукаць гарадавога,
Ідзе і горад праклінае;
Падшыбла злосьць яго такая,
Што каб прымеў бы, ўзяў саломы
Ды падпаліў бы ўсе харомы,
Бо ўсе дарогі загрузілі
І сьвет яму тут зачынілі.

Мінут праз колькі зь перавулку
На сьвет ён выбіўся, дзе гулка
Нясьліся зноў страшэнна зыкі,
Дзе горад гуў многаязыкі.
Цяпер наш дзядзька не чытае,
А больш пад ногі паглядае
Ды кіне вока, ці ня блісьне
Жаданы шнур, ды далей цісьне.
Шукае дзядзька наш, як Бога,
Ў людзкой галдзе гарадавога.
А вось і ён! стаіць плячысты
І погляд кідае празрысты;
Стаіць, як той пастух над статкам,
І наглядае за парадкам —
На тое ж горад і губэрня.
Тут з тратуару дзядзька верне,
Ідзе, за брыль здалёк бярэцца,
„Дзень добры“ кажа, як вядзецца,
Яшчэ крок бліжай падступае,
Аладку-шапку падымае.
— Скажыце, як мне ў банк папасьці?
Мне па зямельнай трэба часьці.
— А вось як пойдзеш, чалавеча,
Таму касьцёлу насустрэчу,
Там будзе вуліца направа, —
Пачаў казаць служака бравы, —
Ты правай вуліцы трымайся,
А там другога запытайся,
І скора банк той будзе блізка.

Скланіўся дзядзька яму нізка,
Бо надта ж добрым паказаўся,
І так ён дзядзьку спадабаўся,
Што калі будзе ўсё шчасьліва,
То вып'е зь ім хоць пару піва
І зьесьць зь ім разам кусок сала;
І весялей зноў дзядзьку стала.
Зрабіўшы два-тры павароты,
Людзей спытаўшы раз мо ў соты,
Спыніўся дзядзька каля банку,
Дзе ўсходы чыстыя, як шклянка,
Шырокі крок яго стрымалі
І ў душу страх яму нагналі.
Стаіць наш дзядзька ў задуменьні,
Ня сьмее ўзьняцца на ступені:
Баіцца ён мужычым ботам,
Прапахлым дзёгцем, здорам, потам,
Тут наслядзіць або напляміць,
Лепш іх ня знаць, няхай іх цяміць!

.....

Ды дзядзька страх перамагае,
Ён шапку загадзя зьнімае,
Па ўсходах чыстых, як мурашка,
Паўзе ўгару, ступае цяжка.
Забіты дух яго вякамі
Ўжо чуе страх перад панамі.
Ў прасторнай, чыстай, сьветлай залі
Паны туды-сюды снавалі,
Разьвязна, моцна гаманілі,

Цыгары доўгія курылі,
А дзе каторы шарганецца,
Каля яго прыслужнік трэцца
І падае яму адзеньне,
А сам — пакора і жычэнне;
А пан той руку тгне ў кішэню,
Яму „дзесэнтку“ суне ў жменю;
Прыслужнік, ну, чуць не прысядзе,
Аж сьмех бярэ, на гэта глядзя.
Але й паны ня ўсе тут роўны:
Адны зь іх круглыя, як броўны,
Ідуць спаважна, ўперавалку;
Другія выпетрылі ў палку;
Адны трымаюць нос высока,
Другія ў дол спускаюць вока.
Апроч паноў, у гэтай залі
І мужыкі ў кутках стаялі,
І людзі простага больш званьня
Таўкліся ў банку ўжо ад раньня.
Між імі гоман ціха вісьне,
Туды і дзядзька Антось цісьне.
Прыйшоў, суседзяў зьмерыў вокам
І да сыцяны прыпёрся бокам.
— Сядай, мой мілы, мой харошы,
Бо за „пастой“ ня плацяць грошы, —
Сказаў сярмяжнік дабрадушна.
На лаўку дзядзька сеў паслушна,
Ўздыхнуў, падзякаваў суседу,
Ўжо пажылому, чуць ня дзеду.

Пайшлі пытаць адзін другога,
 Хто ён, адкуль, сяла якога,
 Губэрні, воласьці, павету.
 — Прыехаў я сюды з-за сьвету,
 З-пад самых Стоўпцаў — чулі, можа?
 — Не, не здаралася, нябожа.
 — А самі скуль вы? — Я з-пад Ліды,
 Зь сяла Вялікія Дзяміды
 (Ён Грышкам Верасам назваўся);
 Яшчэ са ўчора затрымаўся.

.....

XXIX. На Замкавай гары

.....
 Сябры ўстаюць, ідуць спавагу
 І на праспэкт нясуць сярмягу,
 Дзе панства ўсякага багата
 Ідзе і едзе, як у сьвята.
 І скуль набраліся яны?
 І ўсё важнецкія паны,
 І так адзеты, так убраны,
 Што той Ракоўскі надзіманы —
 Няхай яго там возьме боль —
 У параўнаньні зь імі — ноль —
 Ну, проста так, звычайны Лыска:
 І не стаяў каля іх блізка!
 Зірнеш і ўнікнеш: прад табою

Мо князь з графіняю якою!
Так далікатна спацыруюць
І не гавораць, а варкуюць!
Або спаткаеш генэрала, —
Яго ўся Вільня, пэўна, знала:
У мэдалях уся грудзіна!
І што за погляд! што за міна!
Ну ж і паноў! ня дай ты Божа!
Антось стрымацца ледзьве можа —
Няхай ім дрэннае прысьніцца, —
Каб тым панам не пакланіцца.
Ды Верас зь дзядзькі тут сьмяяўся.
— Ты не ўважай, што ён убраўся,
Гальштук павесіў і манішку,
А каб разьдзець яго, брацішку,
То пэўна ходзіць без кашулі,
На ланцужку — кусок цыбулі.
Па віду пан і ходзіць панам,
А сьпіць напэўна пад парканам,
Таго й глядзіць, каб што ўварваць...
Такіх паноў — хоць гаці гаць!
Чым болей дзядзька разглядаўся,
Ён тым мацней тут захапляўся.
Які тут рух і беганіна!
Як зьзяюць вокны магазынаў!
І колькі тут дабра, багацьця!
А колькі сьлёз у ім, пракляцьця?
Якія брычкі і карэты!
А для каго ўся роскаш гэта?

.....
— Ото, брат, горад! от дамішчы,
Ото дзе сыпалі грашышчы!
Якія вежы і касьцёлы!
Як толькі іх трымаюць долы!..
Зірні, зірні: гара якая!
На ёй і будка цагляная..
Ото б адтуль зірнуць на горад! —
Забыўся дзядзька і пра голад
І падбівае сябра Грышку
Ўзысьці на тую гару-вышку.
Яна так пышна, так высока
І так ласкае тваё вока!
А гэты скат такі зялёны!
Там каштаны, там ліпы, клёны
Глядзяць здалёк адным кустом,
Адным вялізарным шатром.
Праспэкт, касьцёл сябры мінулі
І ў сквэр зялёны павярнулі.
Ў цяньку разьвесістых галінак
Дарожкі ўюцца між расьлінак,
Такія чыстыя, аж міла.
І люду мноства тут хадзіла,
Найболей моладзь гарадзкая
Ды худасочная, благая,
Ўсё панічы-зухі, паненкі,
А станік іх, бы ў восак, ценкі;
Ідуць, шнуруюць па дарожках,
А чаравічкі на іх ножках

Так і паскрыпваюць, сьпяваюць,
Нібы капыцікі мільгаюць;
Ідуць, спусьціўшы вачаняткі,
На погляд ціхі, як ягняткі.
А панічы снуюць стрыжамі,
Ў паненак цэляцца вачамі,
Так от і льнуць, як рой да грэчкі,
Як матылі на тыя сьвечкі.
На доўгіх лаўках пажылыя
Сядзяць паны, як бы сьвятыя,
Багата ўсе яны адзеты,
Чытаюць кнігі ды газэты.
Антось на ўсё глядзіць уважна,
І сам ідзе ён трохі важна,
Крыху асвойтаўся з панамі,
Ідзе, пагруквае нагамі.
Сябры тым часам сквэр мінулі,
Налева ўгору павярнулі;
Тут з будкі стораж іх спыняе:
— Куды йдзяце? — сяброў пытае.
— Куды ж? на гору, ёсьць вядома.
— А ці вам правіла знаёма,
Што безьбілетным ход запынен?
Хто ідзе на гору, той павінен
Білет купіць на права ўходу.
Сябры спынілісь — грошай шкода;
Ў чупрыны рукі запускаяць,
Аб гэтай справе разважаюць:
За што плаціць? пустая справа...

Але ж ізноў — зірнуць цікава,
Як там з гары ўсё выглядае.
І дзядзька стоража пытае:
— А колькі той білет каштуе?..
Ніяк у Вільні не шанцуе!
— Ёсяго шэсьць грошаў. Заплацеце,
Тады сабе, здаровы, йдзецце.
— Дзе наша, брат, не прападала:
Каб наша ліха не даждала! —
Гаворыць дзядзька наш разважна,
Ў кішэню лезучы адважна.
Сябры білеты пакуплялі
І на гару пашыбавалі.
— Ото, гара, як печ, крутая!
І вось чаму дарожка тая,
Бы шрубка, ўецца па-над бокам:
Узьлезь, папробуй, простым крокам!
Ну, брат, гара, аж ногі млеюць. —
Сябры ідуць і весялеюць.
— Ці то яе такая ўрода?
Рукою, мусібыць, народу
Яна насыпана спрадвеку..
Ото, мой Божа: чалавеку
Заўсёды мала, не хватае, —
Антось уголос разважае.
.....
Сябры на верх гары ўзняліся,
Аж упацелі, засапліся,
І ногі іх спынілісь самі.

А слаўны від перад сябрамі
З гары высокай адчыняўся!
Хто відам тым не любаваўся?
Ўнізу гары ляглі прыгожа,
Як бы разоркі паміж збожжа,
Дарожкі роўныя, крывыя.
Над імі дрэвы маладыя
Ў сваёй пакоячай цішы
Сплялі жывыя салашы.
Агромны горад, цесна зьбіты,
Ўвесь блескам сонейка заліты,
Займаў узгоркі і нізіны;
Дамы стаялі, як віціны,
То ўдоўж, то ўпоперак радамі,
То закрываліся садамі
Або дзе ўзгоркам крутабокім;
А дзе васпанам адзінокім,
Расьцерабіўшы сабе пляц,
Як горды пан, стаяў палац.
Будынкі цесна ў рад стаялі,
Як бы адны другіх трымалі
У часе нейкай небясьпекі
І асталіся так навекі.
А між высокіх дамоў-градак,
Свой пэўны маючы парадак,
Віліся вулачкі так-гэтак
Густою тканьню цёмных клетак.
Ўгары, высока над дамамі,
Пазалачонымі крыжамі

Блішчалі цэрквы і касцёлы,
Узняўшысь к небу галавамі,
На сонцы зьяючы вярхамі;
І гоман іх званоў вясёлы
Ў паветры гуў таемна, злучна
І заміраў дзесь мілагучна.
Налева, між гор крутабокіх,
У берагах сваіх высокіх,
Па камянях, бы тая зьмейка,
Вілася шумная Вялейка
І, закруціўшыся дугою,
Зьнікала зараз за гарою.
А справа ўніз свабодным махам
Лягла другая рэчка шляхам,
Як бы сталёвая пружына;
То Вілія, Літвы дзяціна,
Няслася пышна між абрываў
Бліскучай стужкай гоных зьвіваў,
Як бы жывое срэбра. Хвалі
На сонцы песьцілісь, дрыжалі.
Так майскім днём дрыжыць лістамі,
Абліты сонейка агнямі,
Зялёны клён і пышна зьзяе,
На сонцы лісьцікі купае.
Па левым беразе ў шнуручак
Зялёных дрэў пралёг радочак,
Як стрэлка, роўненька, пад меру,
Як тыя буквы на паперу.
Дамы, каменныя грамады,

Палацы, пышныя пасады,
Крутыя горы з жоўтым скатам,
Пяскамі, глінаю багатым,
Ўвесь правы бераг абступалі,
У рэчцы цені іх дрыжалі.
І адбівалісь, бы ў люстэрцы,
У Віліі хмурынак перцы,
Што вісьлі белай чарадою
Высока ў небе над зямлёю.
А там, за горадам, так здатна
І так прыгожа, так прыятна
Узгоркі леглі ў сіняй далі;
Па іх адложыстых уклонах
Любоўна ветры па загонах
Жытцо, ярынку чуць гайдалі,
Як нянька добрая ці матка
Ў калысцы гойдае дзіцятка.
Палоскі нівак йшлі абрусам,
Гаі, лясочкі здольным вусам
Ў палях то тут, то там чарнелі,
Як бы на сонейку гарэлі.
І ў абразях тых самавітых
Палёў, задумаю спавітых,
Пачулісь родныя павевы
І дарагія сэрцу сыпевы
Для мужыкоў, сыноў заўзятых
Палёў, лясоў, лугоў багатых;
Там іх душа і там іх думы,
Ім далей хочацца ад шуму

Траскучых вуліц, перавулкаў,
Ад пылу, смроду закавулкаў,
А на гары было спакойна.
Чуць далятаў сюды нястройна
Далёкі шум і той зьмякчаўся,
Сюды нейк боязна ўрываўся.
Гара спакойна пазірала,
Маўклівасьць важную хавала,
Як сьведка той вялікай справы,
Што для пустой людзкой забавы
Ніколі вусн не раскрывае
І моцна тайнасьць ахраняе.
— Ну, што, Антоні: надзівіўся? —
Ад думак Верас абудзіўся. —
Ці не пара б пасілкавацца,
Бо трубіць чэрава, прызнацца?
— Так, час ісьці, глядзець даволі,
Бо не нагледзішся ніколі.
Сябры назад з гары зьвярнулі,
Шырокім крокам сыціганулі.
— Пастой! а там што? — Там — гармата.
— Чаму ж няма пры ёй салдата? —
Пытае дзядзька. — Мо старая,
А мо фальшывая якая, —
Ня буду спрэчвацца заўзята. —
З такой гаворкай да гарматы
Прыйшлі яны і важна сталі,
Гармату доўга разглядалі,
Глядзелі ззаду і з бакоў,

Аб ёй казалі колькі слоў.
 Калёсы дзядзька разглядае
 І бліжай-бліжай падступае,
 Хацеў яе яшчэ пагладзіць.
 — Ой, не чапай, а то рассадзіць!
 Няхай яна, брат, лепей спрахне!
 Зачэпіш, падлу, ды як гахне!
 І вочы высмаліць, і кішкі
 Шпурне, глядзі, аж на Лукішкі.
 О, зь ёю, брат, такія штукі! —
 Спужаўся дзядзька, борзда рукі
 Рвануў назад, як ад гадзюкі,
 Ды так, што Грышка стаў сьмяяцца.
 — Хадзем, брат, лепей сілкавацца!

Якуб Колас, Канстанцін Міцкевіч (1882–1956). Працаваў у Вільні ў „Нашай Ніве“ (1907).

Паводле камэнтараў у Зборы твораў (1974. Т. 6. С. 478),
 гэтыя два разьдзелы (тут — скарочаныя) датуюцца
 сакавіком — траўнем 1911 і спачатку ўваходзілі
 ў вершаванае апавяданьне „Як дзядзька езьдзіў у Вільню
 і што ён там бачыў“ (першая публікацыя: Вольная
 Беларусь, 1918). Упершыню цалкам паэма „Новая зямля“
 была надрукаваная ў 1923. У гэтай Анталёгіі абраная дата
 1911 — час стварэньня. Што да часу апісаных падзеяў, дык
 Андранік Антанян (які зрабіў рэканструкцыю маршруту
 дзядзькі Антона ў Вільні) прапануе лічыць ім 1900–1901

(зыходзячы з адлюстраванае ў паэме біяграфіі Коласавага роду, калі набывалася зямля) і 1906–1907 (зыходзячы зь першых візытаў у Вільню самога Коласа, калі адбыліся „здымкі з натуры“).

1912. Янка Купала

Лірнік вясковы

Памяці Ул. Сыракомлі

Над Вяльлэй, дзе сталіца была Гедыміна,
На магілках, што Роса завуцца,
Курганок там убачыш, пакрыты дзярнінай,
Над дзярнінай бярозкі трасуцца.

Сумна шэпчуць галінкі зімою і летам
Аб жыцці, пахаваным пад імі;
Людзі ходзяць маліцца над насыпам гэтым,
Пасьвянцаці сьлязамі жывымі.

Пяцьдзясят раз у зелень вясна спавівала
Ніву нашу і насып жвіровы, —
Над курганам тым сэрцаў мільёны шаптала:
Дай Бог рай табе, Лірнік вясковы.

Фрагмент вершу, напісанага на 50-я ўгодкі сьмерці
Ўладзіслава Сыракомлі. Купала згадвае тут могілкі Росы
(назва паходзіць ад старажытнага найменьня віленскай
мясцовасці Росы), дзе на „літарацкай“ горцы магіла
Сыракомлі суседзіць сёння з магіламі дзеячоў беларускай
культуры і літаратуры (К. Каліноўскага, Ядвігіна Ш.,
К. Сваяка, братоў І. і А. Луцкевічаў, Ф. Аляхновіча,
Л. Вітана-Дубейкаўскага ды іншых).

Друкуецца паводле: Янка Купала. Шляхам жыцця. —
Пецяrbург, 1913. С. 155.

1912. Максім Багдановіч

Касьцёл Сьв. Ганны ў Вільні

Каб загаіць на сэрцы раны,
Забыцца долі горкі глум,
Прыйдзеце да касьцёлу Ганны!
Там зьнікнуць сьцені цяжкіх дум.

Як лёгка дагары, як красна
Узносіць вежы ён свае!
Іх вырыс стройны ў неба ясна
Заломам строгім устае.

А гастрыні іх так высока,
Так тонка ў вышу неба тнуць,
Што міг адзін — і бачыць вока —
Яны між сіні ў выш пывуць.

Як бы расстаўшыся зь зямлёю,
Каб у нябёсах затануць,
Сьвятыня лёгкаю ступою
Ў блакіце пракладае пуць.

Глядзіш — і ціхнуць сэрца раны,
Далёка долі горкі глум.
Прыйдзеце да касьцёлу Ганны!
Там нікнуць сыцені цяжкіх дум.

МАКСІМ БАГДАНОВІЧ (1891–1917). Сьведамае жыццё пражыў у Расеі. У 1911 гасьцяваў у Вільні ў рэдакцыі „Нашай Нівы“. Пасьля гэтага паэт піша цыкль вершаў „Месту“ — першы ўрбаністычны цыкль у беларускай паэзіі. Верш „Касьцёл Сьв. Ганны ў Вільні“ ў цыкль „Месту“ не ўвайшоў.

Друкуецца з кнігі: Максім Багдановіч. Вянок паэтычнай спадчыны. — Нью-Ёрк — Мюнхен, 1960. С. 60.

Пасьля М. Багдановіча гатычны касьцёл Сьв. Ганны апявалі многія беларускія паэты, зрабіўшы яго адным з галоўных сымбаляў Вільні.

1912. Максім Багдановіч

* * *

Вулкі Вільні зіяюць і гулка грымяць!
Вір людзкі скрозь заліў паясы тратуараў,
Блішчаць вокны, ліхтарні ўгары зіхацяць,
Коні ймчацца, трамваі зьвіняць,
І гараць аганьком вочы змучаных твараў!

А зьвярні у завулак — ён цесны, крывы;
Цёмны шыбы глухіх старасьвецкіх будынкаў;
Між каменямі — мох і сыцяблінкі травы,
І на вежы, як круглае вока савы,
Цыфэрблят — пільны сьведка мінулых учынкаў.

Ціша тут. Тут маўкліва пасталі — і сьняць
Ў небе купалы, брамы, байніцы і шпіцы;
Грук хады адзінокай здалёку чуваць,
Часам мерныя ўдары звана задрыжаць
І замоўкнуць, памкнуўшы ад старай званіцы.

Спамяні, маё сэрца, даўнейшыя дні!
Па загадзе бурмістра усе, як належа,
Зачынілі ўжо вокны; загасьлі агні...
Варта вулкай прайшла... І ня сьпім мы адны —
Я ды чорны кажан, што шнуруе ля вежы.

Друкуецца паводле: Максім Багдановіч. Вянок паэтычнай спадчыны. — Нью-Ёрк — Мюнхен, 1960. С. 110.

1912. Максім Багдановіч

У Вільні

(Санэт)

Ліхтарняў блеск у сіняй вышыне...
Вітрынамі зіяючыя крамы...
Кавярні... мора вывесак... як плямы,
Анонсы і плякаты на сцяне.

Кіпіць натоўп на жорсткім вулак дне!
Снуюць хлапцы, суючыя рэклямы,
Разносчыкі крычаць ля кожнай брамы...
Грук, гоман, гул, — усё ракой імкне.

А далыш — за радам кас, лямбардаў, банкаў —
Агні вакзалу... павадка хурманкаў...
Віры людзей... сіпачы паравоз...

Зялёны сэмафор... пакгауз... склады...
Заводаў коміны пад цьмой нябёс...
О, гораду чароўныя прынады!

Друкуецца паводле: Максім Багдановіч. Вянок паэтычнай
спадчыны. — Нью-Ёрк — Мюнхен, 1960. С. 111.

1913. Зьмітрок Бядуля

Касьцёл Сьв. Ганны

Сярод пэрлямутру у небе
Льле месяц сярэбных хвалі,
У люстры Вялейкі бурлівай
Свой воблік увесь адбівае.

Сьпіць Вільня. Адзін паглядаю
На цудны касьцёл Сьвятой Ганны —
Красуецца контур прыгожы
У гладзі блакітнага неба.

Узор, барэльеф і арнамэнт —
Малюнак да казкі-царэўны.
Гатычныя конусы, башні
У высі шыбаюць да зорак.

Бы сон хараства, гмах зьявіўся,
Як геній казаў: „Няхай будзе!“
Людзей адароных душою
Ён кліча на шчыру малітву.

Ўжо век, як тут быў карсыканец,
Дзівіўся на гэты храм Божы.
Казаў: „Кабы мог, перанёс бы
Ў Парыж як найлепшу здабычу!“

Зьмітрок Бядуля, Самуіл Плаўнік (1886–1941).

З аўтабіяграфіі (1928): „Першае апавяданьне... было надрукаванае ў "Нашай Ніве" ў 1912 годзе. І вось пасьяля надрукаваньня гэтага апавяданьня адбылася вельмі вялікая падзея ў маім жыцьці: рэдакцыя газэты "Наша Ніва" запрасіла мяне ў Вільню на сталую працу. Я, вядома, адразу згадзіўся... Сапраўдную школу самаадукацыі я праходзіў у Вільні, у асяродзьдзі сваіх сутаварышаў — супрацоўнікаў "Нашай Нівы"...“ (Пяцьдзесят чатыры дарогі. — Менск, 1963. С. 82.)

Паводле Збору твораў Бядулі (Т. 1. Менск, 1985. С. 397), верш не датаваны аўтарам. У творчым даробку аўтара шмат вершаў пра Вільню — на асобную кнігу. Гэта буйныя аб’ёмам імпрэсіі „Віленскія помнікі“, „Жалезны воўк“... і меншыя, напісаныя ў гэткай самай манеры „На замкавай гары“, „...А людзі, як тыя мурашкі“, „На беразе Вяльлі“, рыфмаваныя („Паходні“) і эсэістычныя („Сьвятое гэта месца!..“) ды іншыя.

1914. Андрэй Зязюля

Малітва да М. Б. Вастрабрамскай

О Маці Божая, што ў слаўнай Вострай Бrame,
Як зорка ясная, нам сьвеціш заўсяды,
Нам, што атрымалі па прашчуру Адаме
Ў адвечнай спадчыне зьдзек, гора і бяду.

Андрэй Зязюля, Аляксандар АСТРАМОВІЧ (1878–1921).
Быў сьвятаром. Твор датаваны паводле зьвестак Ірыны
Багдановіч.

Фрагмэнт вершу друкуецца з кнігі: Андрэй Зязюля
(Кс. Ал. Астравіч). З роднага загону. — Вільня, 1931. С. 31.

Вострая Брама — адна з уязных брамаў места, у якой
зробленая капліца і месціца цудатворны абраз Маці
Божай, што шануецца і каталікамі, і праваслаўнымі. Яшчэ
ў XIX ст. у сваіх „Паляўнічых акварэлях з Палесься“
Янка Лучына згадвае гэты абраз менавіта ў кантэксьце
праваслаўнай традыцыі — на покуці („Гаспода вось. На
градцы посуд. Чыста ў хаце. // Абраз з выявай Божай
Вастрабрамскай Маці // На покуці ў вянку“). Вострая
Брама і цудатворны абраз — самыя частыя вобразы
ў гэтай Анталёгіі. Але далёка ня ўсе вершы, у якіх толькі
згадваецца сьвяты абраз, — пра Вільню. Да прыкладу,
як у „Варожбе“ — Засыянковай аповесьці Алеся Гаруна
(Вольная Беларусь, 1917), дзе распавядаецца пра сіротку
Эмілю: „Страшна і ўспомніць далёкі той год // (Чорным
яго называе народ), — // Пожасьць з касою па сьвеце
хадзіла, // Панну Эмілью сіроткай зрабіла, // Родных,
сямейку зямлёю пакрыла. // Доля, ныйначай, — ў яе
ўсё руцэ: // Ўзялі паны гадаваць пры дачцэ. // Ўстане,
паходзіць і сядзе ізноў, // Б'ець у галоўку гарачая кроў; //
Нейкія ў сэрцы парваліся тамы, // Твар то збляднее, то
зробіцца ў плямы... // Стане прад маткай сьвятой з Вострай
Брамы, // Просіць: "Прачыстая, згінуць ня дай, // Гора
адкінь, ад бяды захавай!"“

1915. Янка Купала

На вуліцы

Блудзіў па вуліцы я тэй, дзе сустрачаў яе,
Яе — ня ўцямлю — шчасьце ці сваё няшчасьце...
Час быў такі, калі ўжо першы певень устае,
А злодзей сьмела зь лёжа выпаўзае красьці.

На небе месяц бледны, як нябожчыкавы твар,
З-над воблакаў сыцікаўся, быццам бы ён шляху
Свайго ня мог знайсці паміж расплаканых там хмар,
Ці, каб стуль не зваліцца, блукаўся так са страху.

Паволі горад на сябе ўскладаў аковы сну,
Сьвятло ў акнах адно ўсьлед за адным канала;
Дзе-недзе ржавы ключ пужаў скрыготам цішыну
Ды спозьнена павозка дзіка ляскатала.

У дроце, што паміж слупамі віўся густа ўдоўж,
Як бы напаты былі там людзкія жылы,
Гудзеў, заводзіў вецер, бы па дроце рэзаў нож;
Як вісельнік, выў, вырваўшыся з-пад магілы.

Здалёку ад чыгункі данасіўся сьвіст-выцьцё,
Ўпіваючыся ў сэрца вытачанай сталлю,
Як бы з тым сьвістам адлятала шчасьце і жыцьцё.
Ці гінуў нехта наймілейшы там — за дальлю.

Аб сыцены рэха стукалася ад хадзьбы маеі, —
Цагляны мур сачыў за мною безупыну;
Цень ад ліхтарняў мой ўсё то даўжэй, то карацей
Выцягваўся, дваіўся, то зусім дзесь гінуў.

Лічыў за крокам крок я й пазіраў ўвакруг, як здань,
На заміраючы да заўтра горад грэшны,
І чуўся я, як здрадай схопленая ў клетку лань, —
Такі бяссьільны, пазабыты, безуцешны!

За думкай думка джалам сьвідравала галаву:
Што ёсьць, няма, — судзіў суды і перасуды,
І думаў ўсё: за што, нашто сябе на часьці рву,
Калі за гэта маю толькі камняў груды?

Так сноўдаўся па вуліцы і сам згараў ў сабе...
...Іду і чую: тут з-за муру, ў сутарэньні,
Рагоча музыка, як сумашэдшая ў кляцьбе,
Пад музыку — бражджаньне ног, грудзей хрыпеньне...

І жудка стала!... Ёсьць жа яшчэ людзі на зямлі,
Што могуць дзіч сабой зьмяніць і весяліцца,
Ня бачачы сваіх бяспутнасьцей, што іх змаглі
І душаць адусюль, як зьмеяў навальніца!

Зь нявольніцай нявольнік тут танцуе на забой,
Пад зьдзекам рабскія свае сагнуўшы шыі,
А там, на акрываўленых палёх крывёй людзкой,
Нявольнік для нявольніка грабніцу рые.

Стыд спанаваў мяне, што я на вуліцы тэй быў
І аддаваўся нейкай візы ўсёй душою, —
Тым горкім думам аб сабе і сэрцу тым, на здзіў
Так заўладаўшым маім сэрцам-сіратою.

Вільня, 15 лютага

Друкуецца паводле Поўнага збору твораў (Т. 4. С. 16).

У камэнтарах сьцьвярджаецца, што паэт мае на ўвазе
рэстаран „Зялёны Штраль“, але гэты рэстаран ня быў
у сутарэньнях.

1916. Максім Багдановіч

Пагоня

Толькі ў сэрцы трывожным пачую
За краіну радзімую жах,
Ўспомню Вострую Браму сьвятую
І ваякаў на грозных канях.

Ў белай пене праносяцца коні, —
Рвуцца, мкнуцца і цяжка хрыпяць.
Старадаўняй Літоўскай Пагоні
Не разьбіць, не спыніць, не стрымаць!

У бязьмерную даль вы ляціце,
А за вамі, прад вамі — гады.
Вы за кім у пагоню сьпяшыце?
Дзе шляхі вашы йдуць і куды?

Мо яны, Беларусь, панясьліся
За тваімі дзяцьмі уздагон,
Што забылі цябе, адракліся,
Прадалі і аддалі ў палон?

Біце ў сэрцы іх — біце мячамі,
Не давайце чужынцамі быць!
Хай пачуюць, як сэрца начамі
Аб радзімай старонцы баліць...

Маці родная, Маці-Краіна!
Не усьцішыцца гэтакі боль...
Ты прабач, Ты прымі свайго сына,
За Цябе яму ўмерці дазволь!

Ўсё лятуць і лятуць тыя коні,
Срыбнай збруяй далёка грымяць...
Старадаўняй Літоўскай Пагоні
Не разьбіць, не спыніць, не стрымаць.

Друкуецца паводле Збору твораў (Т. 1. С. 314).

1918. Антон Навіна

Два цэнтры

За апошнія паўтраця году Вільня й Менск — гэтыя два галоўныя цэнтры Беларусі — жылі ў зусім розных варунках — як палітычных, так і агульных... Вільня за час вайны аказалася цэнтрам беларускай культурна-нацыянальнай працы, а Менск — палітычным цэнтрам...

У Вільні шырэйшая палітычная работа ў грамадзянстве блізка зусім спынілася: затое ўсе беларускія чынныя сілы пакіраваліся на работу культурную — будаваньне школаў, апрацоўваньне школьных кніжак і ўсяго, што патрэбна дзеля школы, ладжаньне навуковых, культурна-нацыянальных і эканамічна-дабрачынных таварыстваў і ўстаноў...

У Менску ўтварылася й першае краёвае прадстаўніцтва Беларусі — Рада Беларускай Народнай Рэспублікі, утварыўся першы выканаўчы орган краёвай улады — Народны Сакратарыят. І ў Менску адбыўся акт апавяшчэньня Беларусі незалежнай дзяржавай.

„Вільня ці Менск“. Пытаньне, якое з нашых местаў мае быць цэнтрам Беларусі, нам даводзілася чуць ня раз — асабліва ад тых спамяж нашых суседзяў, якія мелі ахвоту ўзяць Вільню сабе. Але й сёньня, хоць літвіны аб’явілі Вільню за сталіцу незалежнай Літвы,

даць адказ на гэтае пытаньне нялёгка: бо культурныя цэнтры не заўсёды разьвіваюцца там, дзе ёсьць цэнтар адміністрацыйны (напр., Кракаў у Польшчы, Львоў у ўкраінцаў). І незалежна ад таго, ці між Беларусью і Літвой будзе праходзіць дзяржаўная мяжа, ці Вільня апынецца з аднаго ці з другога боку гэнае мяжы, гэты старадаўні цэнтар культурнага жыцця ўсяго Беларуска-Літоўскага краю будзе заўсёды прыцягваць да сябе культурныя сілы ўсіх краёвых нацыянальнасьцяў, як архіў мінуўшчыны, як „пільны сьведка мінулых учынкаў“. Тут складзены вялізныя скарбы беларускай культуры, незвычайна багатыя помнікі нашага старога пісьменства. Тут беларусы здаўна закладалі і закладаюць свае навуковыя ўстановы. І калі думка беларускага палітычнага дзеяча зьвяртаецца сёньня да Менску, думкі вучоных плывуць да Вільні.

„Вільня ці Менск?“ Гэтае пытаньне, бясспрэчна, разьвязка толькі будучыня. Але здаецца, што разьвязка тут можа быць толькі кампрамісная: Вільня пры ўсялякіх варунках павінна абслугоўваць абодва народы, для якіх гэтае места было калыскай у часах нарадзін іх культуры.

з красавіка

Антон Навіна, Антон Луцкевіч (1884–1942). З 1906 жыў і працаваў у Вільні. Палітык, пэдагог, літаратурны крытык,

аўтар артыкулу „Вільня ў беларускай паэзіі“ (гл. у гэтай Анталёгіі).

Артыкул „Два цэнтры“ быў зьмешчаны ў віленскай газэце „Гоман“.

У гэтым творы, які можа разглядацца і як імпрэсія, упершыню канцэптуальна гаворыцца пра культурна-гістарычнае значэньне Вільні для Беларусі, а таксама пра суадносіны дзвюх сталіц — старой і новай, Вільні і Менску. Твор пісаўся ў красавіку, пасля абвешчання БНР у Менску, куды сама ідэя незалежнасьці была прывезеная і адстаяная там віленчукамі. Моцны эмацыйны пачатак і вобразная аргументацыя дазваляюць разглядаць гэты тэкст у асяродку паэтычных твораў, пагатоў ён шмат тлумачыць у настроях іншых аўтараў Анталёгіі.

1919. Францішак Аляхновіч

Ты, Вільня, мяне ўзгадала

Ты, Вільня, мяне ўзгадала,
Тут сьніў я дзіцячыя сны!..
Хоць мне была мачыхай Ты,
Душы маёй боль задавала,
З-за вугла каменьне кідала

Зь нязнанай, мо братняй рукі,
І чару ад вусн адбірала,
Хаця ўміраў я ад смагі,
І ў чару ту горыч ўлівала
І піць мне яшчэ падавала, —
Хоць мачыхай мне была Ты,
У сэрцы маім шмат любві...
Люблю за тваю Цябе долю,
Што сумная страшна была...
Ты пражыла шмат многа болю,
Ты сама няшчасна, як я.
Ня раз груганоў чорны хвалі
Ты бачыла, Вільня мая,
Як лапаталіся ўдалі,
Ажно дрыгatala душа...
Ты — бедная родная маці,
У сэрцы тваім боль-туга...
Уцеху калі нам спазнаці?
Калі згіне гора-бяды?..
За ўсе твае мукі нядолі
Люблю Цябе я яшчэ болей...
За радасьць вясеньніх усьмехаў,
Як сонейка блісьне з-за хмар, —
Мінуўшчыны прожытых рэхаў,
Што думы нам веюць на твар, —
За долю-нядолю тваю,
За коратку ўцеху вясны, —
Хоць мачыхай мне была Ты, —
Цябе, мая Вільня, люблю!..

Францішак Аляхновіч (1883–1944) нарадзіўся ў Вільні. Найбольш ведамы як драматург і аўтар кнігі „Ў кіпцюрох ГПУ“. Жыцьцё і дзейнасьць Аляхновіча шчыльна звязаныя зь Вільняй. Загінуў ад рук савецкіх партызан. Пахаваны на віленскіх Кальвінскіх могілках, якія не захаваліся. Цяпер сымбалічная магіла Аляхновіча ёсьць на могілках Росы.

Дата напісаньня вершу меркаваная. Паэт кажа пра Вільню то „мачыха“, то „маці“, маючы на ўвазе месца беларусаў у тагачасным горадзе. Пазьней гэты матыў Вільні-мачыхі паўтораць Міхась Машара і Хведар Ільяхэвіч.

Друкуецца паводле „Хрэстаматыі новай беларускай літаратуры“ Ігната Дварчаніна (Вільня, 1927).

1920. Алесь Гарун

Дні

Жыву на чацьвёртым паверсе ў гатэлі, саўсім не выходжу, бо чуюся хвора, праседжую дні прад вакном у фатэлі, — сягонья... учора... заўчора...

Ні дум, ні пачуцьцяў. Праз дым цыгарэткі за шыбамі вочы ўвесь дзень на папасе: ў тумане там ловаць касьцёлаў сьylvэткі, дым з комінаў, часам — сход галак на дасе; драты тэлеграфу вісяць у паветры, між імі

калмацяцця тучкі капрызна; запаў небасхіл ў алавыныя нетры, далёка, над грудай Панараў вялізнай.

...Часьцей за усё пападаецца воку насупраць вакно ад гары, стыль „бароку“ крыху непакоець... Наогул жа дніны праходзяць прыемна: някрыўдна, няўцешна. Сяджу у фатэлі, занятак ядыны — шаптаць: „Усё добра, ўсё добра!..“ Хоць... сьмешна!..

Так... Людзі ж... Зьяўляецца зрана дзяўчынка:

— Прыбраць пан пазволіць?

— Так... Але, прыбраць!

— Гарбаты прынесці? З цытрынай?

— З цытрынкай! І потым газэты...

— Газэт жа шмат браць?

— Дзьве возьмеш...

Праз хвілю гатова гарбата, празь пяць хвіль звычайна праходзяць „кур’еры“, праз квадранс прыбрана. Ці ў будні, ці ў сьвята, — у дзесяць за ёй зачыняюцца дзьверы, і больш не трывожаць да самай вячэры. Ніхто не трывожыць... Так добра... Бязь меры!..

Алесь Гарун, Аляксандар Прушынскі (1887–1920).

У Вільні быў незадоўга да сьмерці ад сухотаў.

Друкуецца паводле: Алесь Гарун. Сэрцам пачуты звон. — Менск, 1991. С. 193.

1921. Ганна Галубянка

Верасьнёвае пано

Ў Бэрнардынскай прысадзе шапочуць пажоўклыя лісьці,
Ледзь прыкметны на сьцежках бліскучыя скуркі каштанаў,
І вада у Вяленцы ад зімна сіней і празрысьцей,
Гаманіць з камянём аб працёкшых гадох без устану...

...І выходзіць між дрэў ў патаёмную вечара пору
Князь апошні Літвы, ў хвалях гаснучых зыбкага сьвету,
З барадой кучаравай — дасьпелых каштанаў калёру,
Са струсьвым пяром, што як воблак над чорным бэрэтам.

І, суваючысь крокам павольным па сьцежынках саду,
Ён усходзе на гору, падходзіць да вежы цаглянай
І, апершысь рукой пад плашчом на злачоную шпаду,
На прыціхшае места глядзіць аж да самага рана.

І чакае... пакуль не засмуціцца ноч над ракою,
Над вадой пабялеўшай прытуляцца сонныя мары,
І ў празрыстай імгле паплывуць лебядзі чарадою,
А над іскрамі росаў праблысьне апратка Барбары.

Ёсьць меркаваньне, што верш пад псэўданімам належыць
Ігнату Канчэўскаму (1896–1923), які нарадзіўся ў Вільні,
тутсама жыві і памёр ад сухотаў. Друкуецца паводле копіі
аўтографу з архіву Андраніка Антаняна.

1921. Натальля Арсеньнева

* * *

Сьветла, спакойна, лёгка бяз конца,
Грэ і лашчыць вясеньняе сонца.
Сінія далі ў імгле негустой,
Лес прад вачмі вырастае сьцяной.
Сьнег між кустамі, між пнямі бялее,
Ветрык вясеньні, жартуючы, вее
З поля, дзе густа чарнее зямля,
З поля, дзе сёння пануе вясна.
Там, дзе з блакітам зьліваюцца далі,
Горы палоскаю сіняю ўсталі,
Места там недзе між гор залягло,
Ў дымцы хавае сваё хараство.
Звоняць у Вільні ледзь чутна, і гукі
Сэрца чапаюць знаёмаю мукай.
Ціха... а тут, паміж соснаў старых,
Ўецца дарога да елак густых,
Ўецца, зьнікае, ізноў выбягае,
Поле і сьнег у кустох агібае,
Ўецца лагчынкай, дзе цені ляжаць,
Сосны дзе ў сіняе неба глядзяць.
Ціха, ўсё ціха... Заплюшчыўшы вочы,
Тут бы, на сонцы, сядзела да ночы,
Твар прылажыла б да цёплай зямліцы,
Слухала б грукат вясеньні крыніцы,

Слухала б тое, што ветрык пая,
Ўсё, што гаворыць душы аб вясьне...
Сьветла, спакойна, лёгка бяз конца,
Грэе й ласкае вяsenьныя сонца!

НАТАЛЬЛЯ АРСЕНЬНЕВА (1903–1997). З маленства жыла ў Вільні, скончыла тут беларускую гімназію і ўнівэрсытэт. Пасьля другой усясьветнай вайны эмігравала ў ЗША.

Верш узяты зь першага зборніка: Натальля Арсеньнева. Пад сінім небам. — Вільня, 1927. С. 22.

1921. Натальля Арсеньнева

Восень у Вільні

Клёны апалі, і золата й фарбы
крыюць зямлю дарагім дываном.
Поўныя жмені лістоў тых узяў бы,
восеньскім сплёў бы іх пышным вянком.

Таюць аблогі у небе высокім,
хвалі туману над Вільняй стаяць.
Места мярэсьціцца ўнізе, далёка,
вежы касьцёлаў у неба глядзяць,
цэркваў блішчаць залатыя галовы,

цёмнымі плямамі дрэвы ляглі,
сіняй палоскаю бор нат хваёвы
ледзь, а відаць за істужкай Вяльлі...

Чуюцца, чуюцца восені чары
ў фарбах, у тонах лісьця і нябёс,
лёгкім дрыжэньні кляноў у пагары,
сьвежасьці йльдзістай, што вецер прынёс...

Друкуецца паводле: Наталья Арсеньнева. Між
бэрагамі. — Нью-Ёрк—Таронта, 1979. С. 15.

1924. Казімер Сваяк

Вастрабрамска Маці Божа

Вастрабрамска Маці Божа
Краска чыстая, прыгожа.
Міласэрдзе Твае волі
Сьвеціць Вільні у нядолі.

Ў краі нашым Ты у чэсьці,
Нясеш зь неба добры весьці!
Шчасьце для нашага краю
Даеш нам ад Бога з раю!

Ўся Цябе Русь славіць Бела,
І Літва, і Польшча цэла,
Бо Ты маці міласьціва,
Сваім дзеткам дабратліва. —

Іх у смутку пацяшаеш,
Слабых, хворых папраўляеш!
І хто толькі к Табе прыйдзе,
То бяз радасьці ня выйдзе.

Ты так кожнаму дагодзіш,
Што надзею ў сэрцы зродзіш;
Празь Цябе усе правіны,
Даруюцца ў Бога Сына!

КАЗІМЕР СВЯЯК, КАСТУСЬ СТАПОВІЧ (1890–1926). Нарадзіўся на Віленшчыне, скончыў Віленскую духоўную сэмінарыю (1914), быў сьвятаром. Стварыў нелегальную асьветніцкую суполку „Хаўрус Сваякоў“, якая займалася самаадукацыяй на аснове хрысьціянскай этыкі. Адкрываў школы на Віленшчыне, кіраваў хорам, пісаў кнігі, аднак усім заняткам моцна перашкаджала хвароба — сухоты, на лекаваньне якіх некалькі разоў езьдзіў у Польшчу, у Закапанэ. Апошні раз, вяртаючыся адтуль, памёр у Вільні. Існуе паданьне, што прасіў блізкіх, каб яго пахавалі ў Ключчанах, дзе ён служыў пробашчам у касьцёле. Аднак пахавалі яго на могілках Росы ў Вільні.

Дата напісаньня вершу меркаваная.

Друкуецца паводле: Голас Душы. — Рым, 1949. С. 261.

1924. Міхась Чарот

Атаман

І застукала сэрца улана:
На зямлі нашай — больш не яздок...
Паглядзеў — мужыкоў як наслана!..
Чуе грозны загад атамана:
„Менск і Вільня, а там — Беласток!..“

Эх, пайшлі!.. Зварухнулася сіла,
Толькі рэхаю стогне абшар...
Хоць сягоньня яшчэ і ня ў Вільні,
Але тут вось мужык гаспадар!

МІХАСЬ ЧАРОТ, МІХАСЬ КУДЗЕЛЬКА (1896–1938). Жыццём і творчасцю зь Вільняй ня звязаны. Ахвяра сталінізму. Урывак вершу прыведзены як ілюстрацыя „новага кантэксту“ Вільні ў беларускай паэзіі — ужо савецкай. Падобныя згадкі старой сталіцы ў міжваенных вершах менскіх паэтаў частыя. Цэлы пласт савецкіх твораў распавядае пра бальшавіцкія атакі, пра камсамольцаў на Лукішках і падобнае. Трэба згадаць яшчэ вершы Дубоўкі „Камсамолка Ганна“ і „Сёмая гадавіна“ Труса з усясьветнай рэвалюцыяй: „Прыйдзе час, і пад сыцягам свабоды // Павянчаецца зь Нёманам Вісла // І над Вільняй зазьзяе пагодай, — // Хай панурыя хмары ня віснучь!..“ Друкуецца паводле: Міхась Чарот. Выбранае. — Менск, 1982. С. 45.

1925. Уладзімер Жылка

Вершы аб Вільні

I.

Калі сябры нас гудзяць згубаю
І ворагі прарочаць скон, —
Тады к Табе, о Вільня любая,
Прыводзяць згадкі у палон.

Ў маіх лятунках ты — ўладарная,
Пануеш ты, харашыня:
Завулкаў сон і ціш кляштарная,
Вяльлі празрыстай глыбіня;

Вялікай вуліцы экзотыка,
Тэатры, кіно, шпіталі;
І маліцьвенна ўзносіць готыка
Да неба тонкія шпілі;

Сьвятая Ганна — сьпеў, напеўнасьцю
Салодка ўзрушаны ўсягды;
А поруч зь бізантыйскай пэўнасьцю
Царква прысела ля вады;

У вечар за гарой трохкрыжнаю
Палае захаду пажар,
Як знак, што веліччу аблыжнаю
Яна ня выкліча ахвяр;

І плюск Вялейкі, хвалі ветрыка
Люляюць Бэрнардынскі сад;
І мігаціць праз ноч электрыка,
Ў зацёмках мескіх — шалы чад;

Плыве па вулках пыха панская,
Распуста, блуднасьць і мана;
І ярасьць жорсткая, паганская
Бліскае ў вочах літвіна;

Ў жыдоўскім гета — дробязь клопаты
І аб Сыёне сны ў туман;
І гэткі ж сум, і тыя ж допыты
Вядуць таполі Базылян;

А там — па-над мурамі даўнымі,
Дзе места ўсенькае відно,
Руіна думамі дзяржаўнымі
Гадае там: чыё яно?

Але ўжо лёс рукой няўхільнаю
Загад вызначае зь вякоў:
Усё магутней б'е пад Вільняю
Прыбой нямоўкнучы з палёў.

Ўсё пераможней нестрыманае
Стыхіі шум і бурны круг...
О, места роднае, каханае,
Цябе залье крывіцкі рух!

II.

О Вільня, крывіцкая Мэка!
О места — ўсё цуд, хараство!
Дзяржаўная думнасьць павекаў,
Узьнята рашуча брыво!

Абліччам пад ветры і буры,
Туды — у разлогі палёў,
Дзе гоняў рунелыя суры,
Ўзіраешся, поўная сноў.

Чытай жа, чытай жа празь цемень,
Праз гэты бяздоля туман —
Там дзеці жаданьнем, бы крэмень,
Кляліся на новы каран.

Там дзеці (твае яны дзеці!)
З-пад сьлепых, закураных хат...
Вітай жа — ў часы ліхалецьця
Змагарскі іх блішча пагляд.

Ім кажуць прапасьці са сьвету,
Ў парожнасьць расьсеяцца, ў дым;
Ды думкай, бы выш мінарэту,
Стаяць яны ў ветрыску злым.

Ім доля дала паніжэньне,
Ды Бога крым Бога няма;
І Бог іх адзін — вызваленьне,
І зьненавісьць іх да ярма.

Руїна замчышча — Кааба —
Ім прошча ўздыханьняў і дум.
Салодкіх лятункаў — прываба,
Ў сваім запусьценні — іх сум.

У крыўдзе і горы пякельным
Пагудкі, як клічу малны,
Чакаюць наўкол непадзельна,
Каб рушыць разводзьдзем вясны.

Ўжо ў песьнях зьвініць перамога
І крокамі курыцца шлях...
Але ці там чуеш сьвятога?
Ці вее прарокавы сыцяг?

Ці ён, паганяты, няўзнаны,
Душой шчэ згарае між нас, —
Хоць месяц мінуў Рамадана,
І вызначан тэрмін і час?

Ці сэрца гартуе да чыну?
Ці ў модлах да бога свайго?
Між тых, хто ўцяклі да Мэдыны,
Ці бачыш, ці бачыш яго?

І ты ці чакаеш пад зьдзекам,
Што бомкне ўрачыстая медзь?
О Вільня, крывіцкая Мэкка!
Ці варта прарока ты стрэць?

Прага

УЛАДЗІМЕР ЖЫЛКА (1900–1933). Першыя публікацыі і кнігі выйшлі ў Вільні. Ягоны лёс, кароткае жыццё і вершы дазваляюць бачыць у Жылку паэтычнага спадкаемцу Максіма Багдановіча. Хіба што ў Багдановічавым жыцці болей расейскіх адрасоў, а ў Жылкавым ёсць яшчэ і Прага, навучаньне ў Карлавым універсітэце. Праўда, памёр Жылка ўсё ж у Расеі, куды быў сасланы за свае перакананні, — у далёкім горадзе Ўржуме.

Вершы друкуюцца паводле віленскага часопісу „Студэнцкая Думка“ (1925), дзе былі апублікаваныя як цытаты ў артыкуле Антона Навіны „Вільня ў беларускай літаратуры“. А пісаліся яны ў праскім прадмесьці Радоцін, дзе жыў паэт. Як вынікае зь лістоў Жылкі да Антона Луцкевіча, тамсама, у Радоціне, паэт пісаў і „Аповесць аб Вільні“, якая не захавалася.

1925. Антон Навіна

Вільня ў беларускай літаратуры

*О, места роднае, каханае!
Цябе зальле крывіцкі рух!*

Ул. Жылка

Што можа быць мілей чалавеку за родны кут, дзе ён радзіўся, узрос, перажыў усе радасці і трылогі дзіцячае

й юнацкае пары? І ці дзіва, што думкі паэта, асабліва калі ён на чужыне, ірвуцца да роднай зямлі зь нязьведанай сілай і даюць яму найвышэйшыя мамэнты натхнення і творчасці?

Бо ж звычайна прадметам паэзіі зьяўляецца іменна тое, што найбольш захоплівае пачуццё і выбражэньне паэта. Дык зусім натуральна, што і нашая адраджэнская паэзія, твораная бадай выключна сынамі вёскі, захопліваецца перадусім жыццём вёскі, апявае яе красу і... нядолю.

Адраджэньне беларускага народу — гэта адраджэньне, галоўным чынам, беларускае сялянскае масы. І наша новая паэзія на гэтай падставе ня толькі па зьместу, але і па сваёй ідэалёгіі зьяўляецца паэзіяй вясковай. Жыццё места, дзе беларусы займаюць — сярод масы чужацкага насяленьня (да таго — чужацкае інтэлігенцыі) — зусім малы і неадпаведны лічэбнасьці іх куточак, ад самага пачатку беларускага руху адбівалася ў нашай паэзіі вельмі слаба.

Навет такі пісьменьнік-інтэлігент, як Вінцук Дунін-Марцінкевіч, хоць і правёў палову жыцця на мястowym бруку, толькі ў адным месцы рысуе жыццё места Магілёва (у „Гапоне“), дый то толькі звонку, *A vole d'oiseau*. Абуховіч у сваіх мэмуарах пакідае таксама толькі мімалётны абраз Менску, не ўваходзячы ў яго ўнутранае жыццё. А Мацей Бурачок дык адносіцца да места прост непрыхільна, навет варожа.

[...]

Зь месцам збліжае беларускую паэзію толькі рэвалюцыйны 1905 г.: так, найбольш яркая прадстаўніца тагачасных настрояў беларускіх, без пары памёршая Алязія з Пашкевічаў Кейрысовая („Цётка“), дала цэлы рад вершаў, пасвячоных рэвалюцыйным падзеям 1905 году на мястовым грунце („Хрэст на свабоду“, „Чырвоны штандар“ і інш.). Але другія пісьменьнікі таго часу, хоць настроеныя таксама рэвалюцыйна, пераносяць свой рэвалюцыянізм выключна ў вёску (Купала, Колас і інш.).

Першы ўнікнуў глыбей у жыццё места, захапіўся ім да глыбіні душы і знайшоў у ім дастойную апяваньня красу — Максім Багдановіч. Дый ня дзіва: здаецца, ад двух гадоў веку ён жыў у месцы (Ніжні Ноўгарад, Яраслаўль) і толькі студэнтам убачыў сваімі цялеснымі вачыма беларускую вёску, якую перш аглядаў з аддаленьня толькі вачыма душы. Характэрна, што чужыя места, дзе ён жыў, не давалі Максіму Багдановічу натхнення: толькі ў Вільні — *духова родным* месцы — „зьявруў яго Пэгас на вулкі з прывольных палявых дарог“, толькі тут да яго душы прамовіла краса, укрытая ў месцы.

За Багдановічам ідуць: Колас, Зьмітрук Бядуля, Аляхновіч (драматычныя творы), далей — цэлы рад наймаладзейшых нашых паэтаў, выраслых на грунце сацыяльнае рэвалюцыі. Адны зь іх, як Якуб Колас, бачаць вонкавае хараство места — вачыма селяніна, якога паражэе веліч гэтае нябачанае масы гмахаў і вуліц; другім места апавядае аб даўно мінулых часох (Багдановіч, Бядуля); трэціх захопліваюць праблемы сучаснага мяшчанскага

жыцця (Аляхновіч); іншыя бачаць у месьце арэну,
на якую, кажучы словамі Міхася Чарота („Беларусь
лапцюжная“),

Па бруку гораду,
Бач, рухае,
Рухае горда
Лазою падплецены лапаць,

бачаць арэну, дзе творыцца новая беларуская кузьня
сацыяльнае працы (А.Гурло: „Званы працы“ ў зборніку
„Барвенак“), — куды, як у Мэкку, цягнуцца й вочы
беларускіх адраджэнцаў-нацыяналістаў (Ул. Жылка:
„Вершы аб Вільні“).

Ды ня кожнае места мае такую прывабную сілу для
тварцоў нашае адраджэнскае літаратуры: навет Менск,
сучасная сталіца Беларускае Радавае Рэспублікі,
прымушаны ўступіць тут месца спрадвечнай сталіцы
Беларусі — Вільні. Прымушаны ўступіць месца Вільні,
бо ня мае таго, што мае Вільня: ня мае жывое дагэтуль
600-гадовае гістарычнае традыцыі, ня мае *відавочных*
памятнікаў даўнае культуры і мастацтва, а галоўнае — ня
мае сваёй асаблівай *Душы*, якую мае надвялейская сталіца
і якая вызірае з кожнае вулкі старых кварталаў Вільні.

* * *

Хаця храналягічна першым пяўцом Вільні зьяўляецца ў
нас бясспрэчна Максім Багдановіч, мы пачнем наш агляда
не зь яго, а — з Коласа. Справа ў тым, што паэтычныя

творы, пасьвячоныя Вільні, дзеляцца зусім выразна на дзьве групы: тыя, што малююць вонкавае харакство Вільні (гэтых менш), і тыя, якія захопліваюцца ўнутраным жыцьцём гэтае нашае адвечнае сталіцы — „Душой“ места і яго людзьмі. У першай групе перадусім звярчае на сябе ўвагу апісаньне Вільні Коласам у яго паэме „Новая Зямля“.

Запраўды, дадзены Коласам абраз Вільні — высока мастацкі. Гэта — від места з Замкавае Гары, від, які рэдка можна знайсці ў вялікіх местах Эўропы наагул. І тым цікаўнейшым зьяўляецца гэтае апісаньне, што яго робіць верны сын вёскі, які першы раз папаў сюды і здумеўся, глядзячы на незвычайную для яго, запраўды высокую красу Вільні. У сваёй ацэнцы Вільні з вонкавага пункту гледжаньня Колас ужывае прыраўнаньняў і абразоў зь вёскі і яе жыцьця, якія для яго бясспрэчна прадстаўляюць найвышэйшую меру красы:

А слаўны відак прад сябрамі
З гары высокай раскрываўся!

І зусім ня дзіва, што Коласаўскі герой, які першы раз папаў сюды з свайго глухога лесу, шчыра залюбаваўся гэтым відам:

Ўнізу гары вілісь прыгожа,
Як бы дарожкі паміж збожжа,
Дарожкі чыстыя крывыя;
Над імі дрэўкі маладыя
Свае галінкі раскідалі.

[...]

І адбівалісь, як ў люстэрцы
У Веліі хмурынак перцы,
Што вісьлі белай чарадою
Высока ў небе над зямлёю.

І ўсё ж сэрца вяскоўца не магло да канца захапіцца гэтым прыгожым абразом: краса вёскі аказалася для яго больш прывабнай! І растаялі нашы дзядзькі, як той воск на сонцы, калі з той жа Замкавай Гары — за морам дамоў і вуліц — угледзелі яны так знаёмыя і родныя ім абразы ніў, палёў і лясоў:

А там — за горадам — так здатна
І так прыгодна і прыятна
Палоскі нівак шлі абрусам...
[...]

Запраўды, нейкай тайнай прадстаўлялася Коласу ўнутранае жыццё ўсіх гэных гмахаў і муроў, і яго наш паэт зусім не закрануў... Вільня так і асталася для яго нейкай „*незнаёмай красуняй*“.

* * *

Побач з вонкавай красой у Вільні ёсць шмат такога, што з красой ня мае нічога супольнага ды што, як у кожным іншым вялікім месцы, і тутака б'ець па нэрвах, наводзіць нуду, зьнямогу і выклікае жаданьне — як у Коласавых дзядзькоў — вырвацца некуды на вольны прастор, адпачыць ад аднастайнасьці вуліц і камяніц,

ад банальнасьці іх аздоб, ад багацьця крамных вітрын...
Адчуў гэта ўжо Колас, а йшчэ лепш — у васьмі толькі
радкох! — прадставіў Максім Багдановіч у адным зь
вершаў „Вянка“:

Ад сьпёкі пышуць дахі і асфальт.
На вуліцы уецца пыл і грукаціць хурманка.
„Каробушку“ пяе дзіцячы альт,
І надрываецца абрыдлая шарманка.
Хаця бы крыху часу адпачыць!
Мо на бульвар пайсьці, сесьць на далёкай лаўцы,
Здрамнуць, газэту сьвежую купіць
І прачытаць усё да імені выдаўцы?

Места, наагул, не дае Багдановічу сьветлых настрояў, бо
ў месьце

...няма прастору
Дзеля прыроды буйных сіл,
бо яно
Прабіла сьцежку мору гора
Палёў, лясоў, капцоў магіл.

Але Максім Багдановіч ведае дзьве Вільні. Адна — гэта
тое шаблённа-банальнае места, падобнае да ўсіх іншых
сучасных мест, якое наш пясняр рысуе ў пасьвячонам
Вільні санэце:
[...]

А поруч з гэтымі „чароўнымі прынадамі“ сучаснага места,
аб якіх Багдановіч так іранічна гаворыць, пясняр наш

бачыць і другую Вільню, якой ня ўбачыш пры мімалётным праездзе з вагзалу і йзноў на вагзал, якой ня бачаць мо й вельмі многія сталыя жыхары гэтага места. Гэта — Вільня мінулага — Вільня Скарынаў, Бабічаў, Брагаў і інш. — Вільня, якая на вечныя часы захавала сваё аблічча ў сваіх адвечных крывых вулках, у старадаўных будоўлях, касьцёлах, царквох... Як хораша прадстаўлена гэтая другая Вільня ў вершу Багдановіча, навеяным яму першай і, здаецца, апошняй бытнасьцяй яго ў гэтым месцы ў 1912 годзе і знаёмствам зь віленскімі памяткамі мінуўшчыны:

Вулкі Вільні зіяюць і гулка грываць!

[...]

Хто не перажываў настраю, якія з такім мастацтвам адтварае Багдановіч у гэтым вершу, — той ня ведае Вільні і не разумее яе — і яе Душы... Багдановіч выкрыў у Вільні гэтую старую яе Душу і зачарпнуў з гэтае крыніцы поўнай жменьай натхненне да сваёй творчасці, калі пісаў сваю знамянітую візію „Пагоні“:

[...]

* * *

Ад Вільні мінуўшчыны, Вільні, дух якое лунае над штодзённым банальным жыццём гэтага места, усё больш губляючы сваё арыгінальнае аблічча, — пераходзе да Вільні сучаснасьці Францішак Аляхновіч.

Паскольку другія нашы паэты прыходзілі да Вільні, прывабленыя яе красой, звонку — з палёў і лясоў

неаб'ятнага прастору Беларусі, — пастольку Аляхновіч зьяўляецца наскрозь *віленцам*, неадродным сынам Вільні. Ён — інтэгральная частка віленскага грамадзянства, хоць і рознаязычнага, але псыхалягічна даволі аднароднага. „Знамяніты“ віленскі жаргон — так званая „пальшчызна“ — найлепшы гэтаму доказ. І Аляхновіч, творачы радам сваіх драматычных твораў, узятых зь віленскага жыцця, як быццам паэму аб людзях Вільні — людзях *учорашняга* (даваеннага) дня, знамяніта адтварае індывідуальныя рысы тыповых віленцаў. У „На Антокалі“ і ў „Шчаслівым мужу“, „Маньцы“ і ў „Страхах жыцця“, урэшце — у „Няскончанай драме“, якая зачэпляе і беларускую праблему, — усюды б'ецца пульс віленскага даваеннага жыцця, сьпісаны прост абразкі і тыпы з натуры! Агульная безыдэйнасьць і маральная нястойкасьць побач з імкненьнем да матэрыяльных выгад і карысьцяў — вось той агульны фон, на якім гложуцца і гібнуць вышэйшыя парываньні душы — да хараства, да творчасці, да самаахвярнасьці дзеля ідэі. І запраўды „цэнямі“ здаюцца тыя ідэйныя адзінкі, якія праходзяць праз гэтае банальнае, пустое жыццё таўпы і — гібнуць... А якой праўдзівай прадстаўляецца ў такой атмасфэры тая духовая драма, каторую перажывае беларускі адраджэнец Васіль („Нясконч. Драма“), які ўрэшце ўцякае зь Вільні — у Менск!..

Дарма шукалі бы мы нейкае духовае красы, хараства ў віленскай таўпе, якую так па-мастацку, так праўдзіва, не ўкрываючы нічога, апісвае Аляхновіч. І як праў быў Багдановіч, стаўляючы, як антытэзу, побач з сучаснай

Вільняй — шаблённа-банальнай — Вільню старую,
поўную дум вялікіх і творчае сілы, аваяную рамантычным
туманам, звязаную зь вялікімі гістарычнымі падзеямі
і традыцыямі!

Але побач з гэтымі дзвюма Вільнямі існуе яшчэ й *трэцяя*
Вільня. Вось аб ёй мы спэцыяльна пагаворым.

* * *

Вільня, якую малявалі ўсе разгледжаныя намі
песьняры, — гэта ўсё йшчэ сталіца колішняе Беларуска-
Літоўскае дзяржавы, гэта — сэрца абшырнага краю
зь яго чатырма нацыянальнымі групамі — беларусамі
і літвінамі, як аўтахтонамі, і жыдамі ды палякамі, як
прымакамі. Вільня, якую нам дагэтуль прадстаўлялі,
гэта — сынтэз культурных і ідэйных уплываў усіх
нацыянальнасьцяў, пакрыты зьверху пакостам даваеннае
маскоўшчыны. Так прадстаўляецца Вільня і Максіму
Гарэцкаму, які ў „Антоне“ дае нам кінэматаграфічны
абразок віленскага жыцця — на фоне кавярні „Зялёнага
Штраля“.

Але Вільня мае сваё *пачэснае месца і ў беларускім руху да*
адраджэньня. Як у XVI і XVII стагоддзях білася тутака
беларускае сэрца, змагаючыся з паланіўшай яго чужой
культурай, так б'ецца яно тут і сьняня. Тут вырас ідэйна
Ян Чачот і Сыракомля, пакінуўшыя ў беларускім
пісьменстве значны сьлед у першую пару нашага
нацыянальнага адраджэньня; тут працаваў і зляжыў сваю
галаву паўстанец-беларус Костусь Каліноўскі, „дыктатар
Літвы“, які мо першы разглядаў Беларусь як палітычную

катэгорыю; тут не адзін матыў пэўне зачарпнуў да сваёй творчасці Мацей Бурачок, тут расьцьвіла і творчасць Цёткі; і, як у часох Скарыны першая кніга, так ад 1906 году выходзіць у Вільні першая беларуская легальная газета, ды з таго часу Вільня зьяўляецца галоўным цэнтрам беларускага руху, кузьняй беларускае адраджэнскае ідэалёгіі — *сэрцам Новае Беларусі*. І побач з масай чужога нам насяленьня расьце з году ў год лічба сьвядомых беларусаў — актыўных культурных і палітычных беларускіх дзеячоў, якія гуртуюцца ў Вільні, знаходзячы для сябе тутак найлепшыя варункі дзеля працы. Вільня цяпер вабіць беларускіх песьняроў ужо ня толькі беларускай мінуўшчынай ці міжнароднай сучаснасьцяй, але і сваёй *сучаснай беларускасьцяй*, як месца творчае працы і змаганьня *жывых беларускіх сіл*.

Толькі зьлёгка — і мо, здаецца, не зусім сьвядома — падыйшоў да гэтага ў сваёй „Няскончанай драме“ Францішак Аляхновіч. Затое зусім сьвядома глядзяць на вагу і значэньне беларускага культурна-нацыянальнага цэнтру ў Вільні два нашы навейшыя паэты — Зьмітрок Бядуля (ці Ясакар) і Ўладзімер Жылка.

Бядуля, папаўшы ў Вільню, вельмі добра адчуў Душу гэтага места і даў сваю даніну мінуўшчыне Вільні. Мы маем тут на думцы тыя вершы Бядулі, пасьвячоныя Вільні, дзе пясняр наш перапрацоўвае легенду аб зялезным воўку і заснаваньні места ды інш. Але адначасна Бядуля бачыць і гэтую новую беларускасьць Вільні, захопліваецца жывой творчай працай, якая кіпіць тутак ад 1905 году,

схіляе галаву перад тымі жывымі людзьмі, што тут,
на віленскім грунце, выкоўвалі першыя беларускія
культурныя цэннасьці.

*Бядуля будзе жывы мост паміж Вільняй мінуўшчыны
і Вільняй сучаснай.*

У 1912 годзе Бядуля, першы раз прыехаўшы ў Вільню і пазнаёміўшыся з галоўным цэнтрам беларускага руху даваенных часоў — рэдакцыяй „Нашай Нівы“, перажыў вельмі глыбака навіяныя яму тут уражаньні. Можна сьмела сказаць, што Вільня *аканчальна вызначыла Бядулі яго жыцьцёвы шлях*. Бядулю паразіла тут у роўнай меры як адраджэнская работа, так і тая спадчына па далёкай мінуўшчыне беларускага народу, каторую ён убачыў у постаці бясцэнных памятак старасьвеччыны, хаваных у той час с. п. Іванам Луцкевічам у памяшчэньні рэдакцыі „Нашай Нівы“. І сынтэз усяго гэтага прадставіўся Бядулі як „Сьвятое мейсца“, якое пясняр наш апісаў у кароценькай імпрэсіі, ахвяраванай Івану Луцкевічу (гл. зборнік у памяць Ів. Луцкевіча, Вільня, 1920 г.):

[Ноч. Ціха... (...) „Сьвятое гэта месца...“]

Так колькінаццаць гадоў назад пісаў Бядуля аб *галоўным вогнішчы беларускасьці ў Вільні* — тэй Вільні, якую ў іншым месцы ён называе „беларускім Сыёнам“. Бядуля як быццам *туманна прадбачыць тую будучыню Вільні*, аб якой другі наш паэт — пясняр нашага нацыянальнага самаўяўленьня Ўладзімер Жылка гаворыць ужо зусім *канкрэтна ў сваіх недрукаваных яшчэ дагэтуль „Вершах*

аб Вільні“, напісаных сёлета ў Празе Чэскай і пасьвячоных „старому віленцу антону Луцкевічу“. Што паміж думкамі-летуценнямі Бядулі і Жылкі існуе цесная сувязь, на гэта паказуе хаця бы тое, што за *motto* дзеля сваіх „Вершаў аб Вільні“ Жылка ўзяў гэтыя вось словы Бядулі, скіраваныя да далёкае цяпер ад іх абодвух Вільні:

„Сумуе душа па Табе, Беларускі Сыёне!“
Падаем „Вершы аб Вільні“ Жылкі ў цэласьці:
[...]

Запраўды, *Мэккай* выдаецца беларускаму песняру тая *Вільня*, зь якое сяння беларуская Ідэя аказалася прымушанай уцячы ў *Мэдыну* — *Менск*, скуль — верыць Жылка — яна, гэтая Ідэя, як некалі Магамэт у Мэкку, вернецца йзноў у Вільню ўва ўсёй сваёй велічы і славе. І сваёй незвычайна чуткай душой паэт працуе развязаку споркі аб Вільні, бо вуха яго ловіць ужо гул таго „прыбою“, што „ўсё мацней б’е пад Вільняю“ — зь *беларускіх палёў*!

Гэта й ёсьць тая трэцяя Вільня — *Вільня будучыны*.

* * *

У паэзіі — у самай аснове яе — ёсьць бясспрэчна элемент прадбачаньня, вешчаваньня. Паэт — запраўды ў пэўнай меры прарок, і прадбачаньне ім будучыны мае пад сабой моцны грунт: бо жыцьцё далёка не заўсёды разьвіваецца *рацыянальна* — згодна зь лягічнымі меркаваньнямі чалавечага розуму. І вось якраз паэт сваёй чуткай душой умее часам улавіць тое, што, аб’ектыўна разважаючы, звычайныя людзі лічаць немагчымым — *ірацыянальным*.

Мо сяньня такім ірацыянальным будзе здавацца
летуценьне ўладзімера Жылкі аб *будучай Вільні* як аб
месце беларускім: запраўды, трудна даць веры таму,
каб такія магутныя тут сяньня ўплывы, як польскі
і жыдоўскі, уступілі месца беларускім уплывам. Але, але
ўся гісторыя Вільні, *колішняй сталіцы Літвы*, стаўшайся
галоўным асяродкам беларускае культуры ад самага свайго
заснаваньня, пасья абярнуўшайся ў *расаднік польшчыны*
і — у „*русскую твердыню*“, а цяпер ізноў абярненай у „*czysto
polskie miasto*“, — усе гэтыя зьмены ясна паказуюць, што
нішто вечным лічыцца тут ня можа... І хто ведае, ці
летуценьні-сны Жылкі не бліжэй да праўды, чым вера
сучасных гаспадароў Вільні ў тое, што места, *збудаванае
потам і крывёй беларускага і літоўскага народаў*, можа вечна
працівіцца і адбіваць „*прыбой зь беларускіх палёў*“?!..

6 чэрвеня, Вільня

Атрымаўшы гэты артыкул, Уладзімер Жылка піша
Антону Луцкевічу ліст: „Галоўнае, што радуе ў Вашым
артыкуле, гэта тое, што мы адзінакава гледзімо на Вільню.
Ваша аўтарытэтнае слова яшчэ болей пераконвае мяне,
што к вырашэньню „Віленскага пытаньня“ прыйдзем
толькі нашым шляхам. І яшчэ — веру: зьдзейсьненьне
сапраўднае сувэрэннасьці нашага народу, сапраўднае
незалежнасьці адбудзецца толькі ў Вільні ці... нідзе.
Менск — этап у разьвіцьці і поступе нашае ідэі“ (Уладзімер
Жылка. Выбраныя творы. — Менск, 1998. С. 274).

1927. Хведар Ільяшэвіч

* * *

Сіняе, сіняе неба,
Хмарак кудравенькіх раць.
Радасьцю поўныя грудзі —
Я хачу вершы ствараць.
Зьнекуль, здалёка, ў прасторы
Прагрыміць гулкі гул...
Зноў шумам места я хворы,
Быццам сомнабул,
Бачу я Вільні завулкі
У зьзяючых іскрах сьвятла...
Я часта рабіў там прагулкі,
Шукаючы сэнсу жыцьця.
Сьняцца мне бледныя твары
З адбіткам штодзённых клапаў...
Газэтчыкі... крамы... тавары
І брудныя рабочыя капы.

ХВЕДАР ІЛЬЯШЭВІЧ (1910–1948) нарадзіўся ў Вільні, дзе скончыў беларускую гімназію і ўнівэрсытэт.

Верш друкуецца паводле кнігі: Недапетая песьня.
Жыцьцё і літаратурная спадчына Хведара Ільяшэвіча. —
Нямеччына: Вехі, 1982. С. 52.

1927. Хведар Ільяшэвіч

* * *

Вільня,
Рух і шум.
Гудкі і грукат...
Мінуўшыны, як не было!
такі узрост!
ці думаў твой прапрадзед,
што па бруку тваім памчацца
песьні паравоза...
Зьзяе Вяльля ў электрыкі сьвятле.
Людзкі натоўп і сьціск.
І не на жарты —
Я веру ў тваю будучнасьць,
Цябе калісь абазначаць
на геаграфічных картах!

Верш друкуецца паводле: Недапетая песьня. Жыцьцё і літаратурная спадчына Хведара Ільяшэвіча. — Нямецчына: Вехі, 1982. С. 62.

1929. Хведар Ільяшэвіч

Места вагнявокае

Тысячай сонцаў у шыбах разьліўся заход.
На радыё-дроце...

вароны спраўляюць вячэрню...
Сьвежасьць навеявае вулачны мрок —
Места вячэрняе.
Ў іскрах, што ліжуць блакіт языкамі ракет,
Ў моры людзёў, неўгамонным ніколі...
Чую я нейкі сусьветны прывет —
Вечнае Волі...

Верш друкецца паводле: Недапетая песня. Жыцьцё
і літаратурная спадчына Хведара Ільляшэвіча. —
Нямеччына: Вехі, 1982. С. 62.

1929. Хведар Ільляшэвіч

* * *

Вуліцы! Вуліцы! Вуліцы!
Тыя, што давалі мне рытм...
Я хачу сягонья расчуліцца,
Бо ўспомніў вас, быццам міт.

Доўга вас ня бачыў, замкнёны,
Доўга марыў, марыў я,
Сьнілісь мне шумы і званы,
Паводка электрычнага сьвятла...

Сягонья быў шчасьцем абліты я...
Шчасьце — лебядзіны пух...

Бачыў вулкі, калі з паліцыяй
Шоў па бруку, скаваны ў ланцуг.

Лукішкі

Верш напісаны ў віленскай турме на Лукішках, дзе адбывалі зняволенне розныя беларускія паэты. Многія і пачыналі пісаць вершы менавіта ў часе свайго арышту. Скажам, Алесь Салагуб толькі ў гэтай турме і быў паэтам, бо пасля вызвалення таемна перайшоў мяжу ў БССР, дзе яго схапілі і расстралялі. Характэрная і назва зборніка вершаў яшчэ аднаго лукіскага вязьня Валянціна Таўлая — „Пілую вершам краты“. Падрабязна гэты тагачасны віленскі турэмны „парнас“ апісаны ў цыклі Міхася Машары „Падарожжа“.

Друкуецца паводле: Недапетая песня. Жыццё і літаратурная спадчына Хведара Ільяшэвіча. — Нямецчына: Вехі, 1982. С. 62.

1933. Уладзімер Жылка

Тэстамэнт

27

Бывай, мой ранак срэббаросы!
Бывай, мой дзень клапот, пакут!
Прайшоўшы сьвет разьдзетым, босым,

Пара падумаць і пра кут:
На могілках зацішных Росы
Хачу спачыць ад каламут.
Сачыцьмуць мой спакой найпільней
Муры старой, каханай Вільні.

Гэты фрагмент завяршае паэму пажаданьнем паэта памерці ў Вільні і быць пахаваным на Росах. Сьледам за Жылкам спадзеў застацца ў Вільні навечна выкажуць Натальля Арсеньнева і Максім Танк. Аднак ува ўсіх трох выпадках пажаданьне ня здзейсьніцца. Жылка пахаваны далёка ў Сібіры, Танк — у роднай вёсцы на Нарачы, а Арсеньнева — у Амэрыцы.

1933. Міхась Машара

З цыклю „Месту“

О Вільня! Тваім камяніцам,
Асфальту і бруку твайму
Прыйшоў я ўзноў пакланіцца,
Ізноў табе песню пяю.

Прыйшоў я з далёкіх ваколіц
Асьнежаных вёсак і ніў,

Дзе вецер-прыблуда сваволіць,
Сьпяваючы сумны матыў.

Тваім хадніком і вітрынам,
Людзям і палацам тваім
Прынёс я Прывет ад Краіны,
Замоўкшай ў чаканьні нямым.

З трывогай глядзяць яе вочы
Туды — у туманную муць,
Дзе казкай сьвятлянай уночы
Агні твае ў неба плывуць.

.....

Па бруку тваім, Вільня, знову
Я гонка стаўляю шагі.
Здаўна мы ўжо крыху знаёмы, —
Табе не зусім я чужы...

Нішто не затрэць успамінаў
З гасьцінных „Лукішак“ тваіх...
О, колькі затрулі часінаў
Яны з маіх дзён маладых!

І сяньня, праходзячы міма
Ля гэтых маўклівых муроў,
Ў душу маю сыцюжай магільнай
Дыхнула няволя ізноў.

Я з дрожжу агіды страсаю
З душы гэты сумны налёт
І неяк жажліва хаваюсь
Ў рухлівы людзкі карагод.

Ўваходжу ў рухомае мора
Рэклямы, людзей і машын
Я, сын неабмежных прастораў,
З задумай вясковых пуцін.

Захоплены месцам ў няволю,
Па вуліцах шумных брыду
І сню пра маўклівае поле —
Вясновы спакой маіх дум.

6 лютага, Таболы

МІХАСЬ МАШАРА (1902–1976). Як паэт і літаратар раскрыўся ў міжваенным часе ў Вільні. Друкавацца пачаў у 1927 у часопісе „Заранка“. У пачатку 1927 рэдагаваў у Вільні газэту „Наша воля“, быў вязьнем гарадзкой турмы на Лукішках, дзе праседзеў больш за чатыры гады. У Вільні выдаў зборнікі вершаў „Малюнкi“ (1928), „На сонечны бераг!“ (1934), „Напрадвесні“ (1935), „З-пад стрэх саламяных“ (1937), паэмы „Вяселье“ (1933), „Сьмерць Кастуся Каліноўскага“ (1934), п’есы „Вось тут і зразумей“ (1933), „Лёгкі хлеб“ (1936), „Чорт з падпечча“ (1938).

З прыходам савецкае ўлады ў 1939 Машару ўдалося пазьбегчы рэпрэсіяў і выгнаньня, пайшоўшы на шчыльнае

супрацоўніцтва з новай адміністрацыяй. Быў дэпутатам так званага Народнага сходу Заходняй Беларусі. За савецкім часам пісаў пераважна прозу пра віленскае жыццё міжваеннага часу (раманы „Крэсы змагаюцца“, „Сонца за кратамі“, „Лукішкі“ ды інш.).

Машара быў адным з паэтаў-фаварытаў у міжваеннай Вільні — разам з Н. Арсеньневай і М. Танкам. У ідэйным пляне займаў паміж імі прамежавую пазыцыю, вагаўся.

Верш узяты з пэрыёдыку „Родны край“, 25.03.1933.

1934. Міхась Машара

З цыкля „Падарожжа“

IV

Ўжо блізка Вільня — горы, горы,
Пакрыты густа хвайніком;
Адна з аднэй, як хвалі ў моры,
Бягуць, каб стрэцца зь цягніком.

А між гарамі хаты-цацкі,
Вузкія вулкі і мury,
Як бы з прыгожай нейкай казкі
Абраз, узяты кімсь сюды.

Па вузкіх сыцежках і дарожках,
Куды ні глянь, — што тых людзей!
І пільна кратаецца кожны
Хутчэй пачаць свой новы дзень.

Чуваць настрой і пульс мястовы
Такі рухлівы і жывы,
Зусім адменны ад палёвай
Задумы ў шолаху травы.

Сачу скваплівымі вачамі
За схілам кожнае гары
І бачу — ў далі, між гарамі,
Растуць фабрычныя муры;

І каміны ў вышы над імі —
Плюець у неба хмарай дым,
І чую, ў сэрцы б'е прылівам
Размах юнацкі і уздым.

V

Прадмесце — хаты, хаты...
Гароды, клюмбы і кусты
Прыбраў зялёны май багаты
І бельлю ўсыпеніў ўсе сады.

Сьвісток! Цягучы і глыбокі
Ў задуму-ціш маўклівых гор.

Вітае нас чырвоным вокам
Ўгару падняты сэмафор.

І замільгалі камяніцы,
Касыцёлы, вежы і мury,
Гара Замковая са шпіцам
І гістарычных тры крыжы.

За вулкай вуліца праходзіць
Зь вясновай раніцай на бруку,
І коскі сонца ў карагодзе
Танцуюць ў скачным рытме руху.

VI

Ляскот гамульцаў па калёсах...
І стаў, задыхаўшысь, цягнік.
Яшчэ раз, Вільня, давялося
Таптаць нагамі твой хаднік.

Уходжу ў вір жывы, кіпучы,
Ў натоўп людзей, паміж валіз,
І, зьліўшысь ўсе рухомай кучай,
Плывём ў тунэль па сходах ўніз.

Гудзіць тунэль адзвонным рэхам —
І шум, і гом, і срыбны сьмех;
Бубняць шагі ў пасьпешным бегу, —
Ідзем ізноў па сходах ўверх*.

* Верагодна, ужо рымскай нумарацыяй разьдзелаў Машара хацеў „звязаць“ сваё „Падарожжа“ з Коласавай „Новай зямлёй“. Як і Колас да яго, і Панчанка пасья, Машара распавядае пра наведаньне Вільні, пачынаючы ад прыезду. Як і ў Коласа, у Машары ўвесь час гарадзкія рэаліі параўноўваюцца з зразумелымі і блізкімі вясковымі.

Віленскі вакзальны тунэль уразіў яшчэ Коласавага дзядзьку Антося. А дачка віленскай мэмуарысткі Зоські Верас (1892–1991) спадарыня Галіна Войцік (1927–2007) кажа, што, па вялікім рахунку, з даваенных часоў тыя тунэлі мала зьмяніліся. Падобнае ўражаньне перажывае сёньняшні віленец, які ўпершыню трапляе ў менскае мэтро.

VII

А вось і брук твой шэры, Вільня,
Асфальты, цэмэнт і муры...
Узор рэкламы каляровай,
І шум, і гул, і рух жывы.

Таксоўка ластаўкай па бруку
Снуе з праходу у праход;
А вазьнікі стаяць бяз руху:
Чакаюць сумна на чарод.

І людзі йдуць, праходзяць міма,
Усе з павагай, як адзін.

І зьзяе сонца пералівам
У люстрах вокан і вітрын.

Я — сын бязмежных даляў поля,
Вясковай цішы і задум —
Іду да места, у няволю,
Лавіць яго рытмічны шум*.

* Вяскоўца Машару, як і дзядзьку Антося, уражвае „павага“, зь якой трымаюцца гарадзкія людзі. Выходзячы на віленскі вакзал, Машара ў найлепшых традыцыях тагачаснай беларускай паэзіі складае сваю дэкларацыю Вільні — амаль так, як сённяшні беларус зь Беларусі запаўняе памежную паперыну пра тое, з чым ён сюды едзе.

VIII

О, Вільня, ты для нас ня matka!
І мы як пасынкі тут:
З тваіх муроў — палацаў гладкіх
Займаем мы апошні кут.

І хоць мы кутнікі у хаце,
Зь якіх сьмяецца гаспадар,
Але тут маем шмат багацця
І Зьніча нашага аўтар.

І ты сама зь мінулай процьмы,
Ты помніш нас, беларусоў:

Каменнымі сваімі вочмі
Глядзіш на нас зь сівых часоў!

Мы не прыйшлі сюды з-за мора,
Твой воўк жалезны з нашых пушчаў
Забрыў прарочыць гэтым горам, —
Што ты тут вырасьцеш магучай.

Цябе карміла наша поле
І будавалі мазалі.
Ўсе нашы радасьці і болі
Калісь супольнымі былі...

Цяпер ты іншай стала, іншай,
Глядзіш на нас, як на прыблуд.
Мы непатрэбнаю і лішняй
„Mniejszością“ сталі табе тут.

Але ці хочаш, ці ня хочаш,
Ці як глядзі, ці не глядзі, —
Яшчэ пабачаць твае вочы,
Як будзем тут і мы людзьмі.

Прыліў сялянскі із-за гораў
Ў твае муры прыбоем б'е...
О, Вільня! Мы яшчэ паспорым
Ня раз — з табой і за цябе*.

* Матыў „прэтэнзіі“. У паэтаў ранейшага часу — да 1920-х гадоў — такога матыву не было, бо месца Вільні

Ў беларускім нацыянальным самасьцьверджаньні яшчэ толькі асэнсоўвалася. Тэзы Антона Луцкевіча („Два цэнтры“), верагодна, яшчэ ўспрымаліся як аўтарскія, суб’ектыўныя. І слова „Вільня“ не пісалася яшчэ шырока на беларускіх нацыянальных сьцягах. Першымі гэта зрабляць Уладзімер Жылка і Міхась Машара. Праўда, калі ў Жылкі прэтэнзія на Вільню спалучаецца з асабістым жаданьнем жыць у Вільні і быць пахаваным у Вільні, дык для Машары гэта чысты лёзунг і прэтэнзія на Вільню перамежваецца са шчырым жаданьнем вырвацца з гораду, вярнуцца ў вёску. Пазьней, разам з гвалтам над нацыянальным рухам, разам з сталінскімі расстрэламі і ссылкамі гэты матыў з матыву наступу і прэтэнзіі ператворыцца ў матыў жалю і шкадаваньня па „страчанай Вільні“ альбо ўвогуле зьнікне зь беларускай паэзіі.

IX

Хачу спагнацца з рытмам места,
Шагі прысьпешаны мае.
О, людзі! як вам тут ня цесна,
Ў мурах... і нежывой красе?

Каменныя карыты вуліц
Мігцяць, прачнуўшыся, жыццём.
Каштан да муру ціха туліць
Зялёны дах над хадніком.

І ўсё ў цьвяту... Каштан і вішня
Ў задуме белай пры муры.

Здаецца мне — прыкрасай лішняй,
Як заблудзіўшысь тут яны*.

* У гэтым месцы Галіна Войцік пратэстуе. Не было на шляху ад вакзалу да Вострай Брамы, куды кіраваўся паэт, ані каштанаў, ані вішняў:

— Гэта ўжо чыстая паэтыка. Каштанаў не было, галаву даю. А вішняў — тым больш. У горадзе былі адны ліпы. Каштаны былі ў Бэрнардынцы над Віленкай, і яны ў 1939-м вымерзлі (зіма 1939/40 была вельмі марозная), — ды на Каштанавай вуліцы — яна і цяпер так называецца — там старыя-старыя, яны і цяпер яшчэ растуць. Гэта цяпер у горадзе маса розных дрэваў, а тады былі ліпы, адны ліпы...

Там, дзе муры з жалезам дружаць,
Дзе дым, ласкот і гул машын,
Там не жыве, а цяжка служыць
Прастораў вольных вольны сын.

І хочацца сказаць мне гэтым
Каштанам, вішням і людзям,
Засьмягшым тут на бруку летам:
Ідзіце ў поле — воля там!

Х

Іду далей... вось Востра-брама.
Зьнімаю шапку (трэба тут).

Зьмест

Вільня ў беларускай паэзіі — непараўнальная. Прадмова	5
1909. Цётка. З чужыны	9
1909. Янка Купала. „Шуман“ (Зь віленскіх абразоў)	11
1910. Янка Купала. Замкавая гара (Зь віленскіх абразоў)	13
1911. Якуб Колас. Новая зямля. XXVIII. Дзядзька ў Вільні	17
1911. Якуб Колас. Новая зямля. XXIX. На Замкавай гары	26
1912. Янка Купала. Лірнік вясковы	37
1912. Максім Багдановіч. Касыцёл Сьв. Ганны ў Вільні	39
1912. Максім Багдановіч. *** Вулкі Вільні зіяюць і гулка грымяць!	41
1912. Максім Багдановіч. У Вільні (Санэт)	42
1913. Зьмітрок Бядуля. Касыцёл Сьв. Ганны	43
1914. Андрэй Зязюля. Малітва да М. Б. Вастрабрамскай	44
1915. Янка Купала. На вуліцы	46
1916. Максім Багдановіч. Пагоня	49
1918. Антон Навіна. Два цэнтры	51
1919. Францішак Аляхновіч. Ты, Вільня, мяне ўздавала	53
1920. Алесь Гарун. Дні	55
1921. Ганна Галубянка. Верасьнёвае пано	57
1921. Натальля Арсеньнева. *** Сьветла, спакойна, лёгка бяз канца... ..	59
1921. Натальля Арсеньнева. Восень у Вільні	60
1924. Казімер Сваяк. Вастрабрамска Маці Божа	61
1924. Міхась Чарот. Атаман	63
1925. Уладзімер Жылка. Вершы аб Вільні	64
1925. Антон Навіна. Вільня ў беларускай літаратуры	69

1927. Хведар Ільяшэвіч. *** Сіняе, сіняе неба...	85
1927. Хведар Ільяшэвіч. *** Вільня, рух і шум...	86
1929. Хведар Ільяшэвіч. Места вагнавокае	86
1929. Хведар Ільяшэвіч. *** Вуліцы! Вуліцы! Вуліцы!..	87
1933. Уладзімер Жылка. Тэстамэнт (урывак)	88
1933. Міхась Машара. *** О Вільня! Тваім камяніцам...	89
1934. Міхась Машара. З цыкля „Падарожжа“	93
1935. Натальля Арсеньнева. Месячнай ночай	134
1936. Максім Танк. Вільня	135
1936. Вінцук Адважны. На магілу Сваяка	139
1936. Янка Купала. Якубу Коласу	141
1937. Максім Танк. У Панарах	143
1938. Хведар Ільяшэвіч. Прыяцелю	144
1939. Янка Купала. Еду сягоння я ў Вільню...	145
1943. Натальля Арсеньнева. Вечар у Вільні	146
1943. Алесь Салавей. Францішак Скарына	148
1943. Міхась Козыр. Замак Гедыміна	149
1944. Алесь Салавей. Сад (Да 25-годдзя Віленскай беларускай гімназіі)	151
1944. Алесь Салавей. Ля Войстрай Браны	153
1944. Алесь Салавей. Вільня	153
1944. Уладзімер Дудзіцкі. Вільні	154
1945. Максім Танк. Вільнюс	155
1946. Пімен Панчанка. Сустрэча зь Вільняй	159
1948. Максім Лужанін. Вільнянка	173
1955. Натальля Арсеньнева. Проща	175
1956. Натальля Арсеньнева. З цыкля „Прывіды“	177
1960. Міхась Кавыль. Вільня	181
1962. Міхась Кавыль. Вяльляначка. Танга	184
1962. Міхась Кавыль. Песня пра Вільню	185
1968. Уладзімер Караткевіч. Вільня ў дождж	187

1970. Натальля Арсеньнева. Тваё імя	188
1971. Рыгор Семашкевіч. Інтэрнат	191
1974. Барыс Жанчак. Вільня	192
1975. Павал Марціновіч. ***Цягніка грукочуць колы... ..	193
1976. Максім Танк. У Вільнюсе	194
1978. Максім Танк. Мікалай Дворнікаў (урывак з паэмы)	195
1980-я. Зьніч. Сталіца	199
1986. Зянон. Калі б спыталі: — Дзе сэрца Беларусі?.. ..	200
1986. Зянон. Яблыні	201
1987. Зянон. Фатаграфуе Ян Булгак	201
1987. Зянон. Факстрот	202
1980-я. Яўген Гучок. ***Сярод беларускіх казак... ..	203
1980-я. Сяржук Сокалаў-Воюш. Песьня пра Вільню	203
1990. Рыгор Барадулін. Гуляньне падчас блякады	205
1990. Рыгор Барадулін. Вечная	207
1990. Данута Бічэль. У Вострай Браме	208
1991. Людміла Рублеўская. Вільня	209
1991. Тацяна Сапач. У Вільні	211
1991. Тацяна Сапач. ***Калі павернецца час... ..	212
1991. Алег Мінкін. У старой Вільні	212
1991. Алег Мінкін. ***Вострая Брама. Атвор... ..	213
1992. Алег Мінкін. ***Калі скрыгатаньне, і грукат... ..	214
1992. Анатоль Дэбіш. ***Вулкі старыя, самотныя сьпевы... ..	215
1992. Тацяна Сапач. ***Праз дні і ночы нас пільнуе страх... ..	217
1993. Тацяна Сапач. ***Мы крочым праз вострыя брамы... ..	218
1993. Зьміцер Бартосік. Вільня, 1919	219
1993. Ванда Марцінш душ Рэйш. Вандроўкі па Вільні	220
1994. Ванда Марцінш душ Рэйш. Старая Вільня	221
1994. Ігар Бабкоў. Вільня	222
1994. Зьміцер Бартосік. Разьвітаньне зь Вільняй	223
1995. Зьміцер Бартосік. Горад за зачыненаю брамай	224

1995. Ванда Марцінш душ Рэйш. У старым горадзе	227
1995. Тацяна Сапач. *** Калі ўдача цябе пакіне... ..	228
1996. Уладзімер Мароз. Разьвітаньне зь Вільняй	228
1996. Зьміцер Бартосік. Нашаніўская пара	229
1997. Данута Бічэль. Падыме цокат Пагоні	231
1997. Алесь Чобат. *** У Вільні — як у Вільні. Цэлы сьвет... ..	232
1990-я. Алесь Разанаў. ** Блукаю па Вільні... ..	233
1990-я. Адам Глёбус. *** Вільня, ціхі двор... ..	233
1990-я. Лера Сом. Здані	235
1999. Віктар Шніп. Мне сьнілася Вільня	236
1999. Рыгор Сітніца. *** Пакінуўшы целу банальнае... ..	237
1999. Зьміцер Бартосік. Віленскі кот	238
2000. Рыгор Барадулін. Начная Вільня з-пад самалётнага крыла	239
2001. Рыгор Барадулін. Вільня ў нашых душах	240
2001. Ядвіся Квяткоўская. *** Горад Вяльможны... ..	243
2001. Алесь Аркуш. Рэха між камяніцаў	244
2001. Алесь Аркуш. Віленскія трохрадкоўі	247
2001. Алесь Аркуш. *** на Літарацкай горцы... ..	248
2001. Славамір Адамовіч. Радкі зь віленскай кавярні „Грамота“	249
2002. Зьміцер Бартосік. Дарога на Вільню	249
2002. Адам Глёбус. Менск і Вільня	251
2002. Тацяна Будовіч. *** у дрыготкім паветры Вільні... ..	251
2003. Адам Глёбус. У нашай Вільні	253
2003. Адам Глёбус. Разьвітаньне	254
Вільня і Вільнюс. Пасьямова да кніжнага выданьня	257

ВІЛЬНЯ

АНТАЛЁГІЯ БЕЛАРУСКАЙ ПАЭЗІІ XX СТАГОДЗЬДЗЯ

Укладаньне і камэнтар

СЯРГЕЯ ДУБАЎЦА

У афармленні вокладкі выкарыстаная праца

Паўла Татарнікава

У афармленні кнігі выкарыстаныя фотаздымкі:

Уладзімера Парфянка — стар. 180, 216, 226, 242.

Дзяніса Раманюка — стар. 8, 14, 24, 32, 38, 48, 58, 68, 76, 84,

92, 102, 112, 122, 132, 142, 150, 158, 166, 172, 190, 198,

206, 234, 246, 252, 256.

Шчыры дзякуй Паўлу Бераговічу

за дапамогу ў выхадзе кнігі

Мастацкі рэдактар Сяргей Харэўскі

Карэктарка Наста Карнацкая

Дызайн вокладкі Артур Вакараў

Lohvinau Publishing House

Daugeliskio 11-124, Vilnius, Lithuania

www.lohvinau.eu